

Östra Runby med Väsby stationsområde

Kulturmiljöutredning 2019-06-07

BESTÄLLARE

Upplands Väsby kommun

KONSULT

WSP Samhällsbyggnad

WSP Sverige AB
121 88 Stockholm-Globen
Besök: Arenavägen 7
Tel: +46 10 722 50 00

Org nr: 556057-4880
www.wsp.com

KONTAKTPERSON

Charlotte Hedenström
charlotte.hedenstrom@wsp.com

Tove Stjärna
tove.stjarna@wsp.com

UPPDRAGSNAMN

Kulturmiljöutredning Östra Runby med Väsby stationsområde

UPPDRAGSNUMMER

10267766

FÖRFATTARE

Charlotte Hedenström och Tove Stjärna, WSP

KONSULTGRUPP

Charlotte Hedenström, bebyggelseantikvarie
Tove Stjärna, arkeolog
Cecilia Lindqvist, bebyggelseantikvarie
Paulina Virta layout

UPPDRAGSANSVARIG

Charlotte Hedenström

GRANSKARE

Cecilia Lindqvist

Innehåll

Sammanfattning	4
1. INLEDNING	5
Uppdrag och syfte, avgränsningar och underlag	6
Metod och genomförande, utredningens disposition	7
2. LAGKRAV & BEFINTLIGA STÄLLNINGSTAGANDEN	8
Miljöbalken	9
Kulturmiljölagen	10
Plan- och bygglagen	11
Kommunala planer och program	13
3. FORNLÄMNINGAR	17
4 KULTURMILJÖVÄRDEN	21
Vad berättar miljön?	22
Kulturhistoriskt värde	40
Översikt	41
Landskapssammanhang och strukturer	42
Nedra Runby gård	46
Karlsro	48
Stationsområdet med Henriksborg	50
Stjärnhusen	54
Ställverket	56
AB Vägförbättringars bebyggelse	58
5. KÄNSLIGHET OCH POTENTIAL	63
6. REFERENSER	65

SAMMANFATTNING

Bakgrund och syfte

Denna kulturmiljöutredning är framtagen inom ramen för projekt Väsby entré i arbetet med detaljplan för Östra Runby med Väsby stationsområde. Utredningen ska utgöra ett kunskapsunderlag för kulturmiljö och arkeologi inom projektet. Rapporten är en förutsättningslös utredning som utifrån befintliga underlag samt bedömningar i fält ska redogöra för platsens kulturmiljövärden samt känslighet för förändring.

Befintliga ställningstaganden

Inom det utredda området finns inga riksintressen för kulturmiljövärden eller bebyggelse som är skyddad genom kulturmiljölagen, däremot finns flera lagskyddade fornlämningar. De utpekade kulturmiljövärdena ligger främst på en lokal nivå. Stora delar av det utredda området är utpekade i kulturmiljöprogrammet för Upplands Väsby (1988 och 2001) som områden med kulturhistoriskt värdefull struktur, *Runby hage* och *Väsby villastad*. Kulturmiljöprogrammet pekar även ut miljöer som särskilt ingående belyser viktiga delar av kommunens historia samt enskilda kulturminnen. Dessa är *Stationsområdet*, *Stjärnhusen vid Hagvägen*, *Ställverket*, *Ladbrostenen* och *Hembygdsgården*. Ställverket, Henriksborgs äldre bebyggelse och hembygdsgårdens bebyggelse innanför grindarna har skydd i detaljplan. Hembygdsgårdens område är även utsatt som kulturresevat i detaljplanen.

Tidigare utredningar

Bedömningarna i denna rapport bygger vidare på tidigare utredningar som gjorts inom projektet. En kulturmiljöutredning har gjorts för Väsby Entré av Tyréns (2014). Utöver detta har utredningar gjorts för stationsområdet och bebyggelsen inom fastigheten Runby 1:9. För Henriksborgsområdet har utredningar gjorts för framtagande av detaljplan. En kulturmiljöutredning för Optimusområdet pågår för närvarande och har inte kunnat användas i denna rapport. Avseende arkeologin har ett flertal utredningar gjorts för området.

Fornlämningar

Inom det utredda området finns flera fornlämningar, samtliga inom Runby, i form av gravfält, två runristningar, tre stensättningar och en boplatzlämning. Det finns även sex objekt som är klassificerade som övriga kulturhistoriska lämningar, två stycken möjliga fornlämningar och en lämning som är undersökt och borttagen. Ladbrostenen och Zamores kulle är skyltade miljöer som är tydliga i landskapet och visar på Runbys tidsdjup.

Kulturmiljövärden

Inom utredningsområdet finns ett flertal miljöer som har ett kulturhistoriskt värde, det är bl. a. Nedra Runby med gårdsmiljö och fornlämningar i ett omgivande kulturlandskap och stationsområdet med Henriksborg. Byggnader med ett kulturhistoriskt värde är Karlsro, Stjärnhusen, Ställverket och bebyggelse inom Runby 1:9. Miljöerna berättar om Väsby historia och kan ses som ett pussel av olika utvecklingsskeden i platsens och ortens utveckling. I det utredda området finns också värdefulla strukturer som dalgången, Väsbyån, vägsträckningar som Centralvägen och Bills backe samt rester av ett kulturlandskap med hagmarkskaraktär kring Runby.

Det utredda området ligger i ett område som utgör kärnan av det äldsta Upplands Väsby, där stationssamhället växte fram i och med järnvägens tillkomst på 1860-talet. Området öster om stationen har genom gått stora förändringar och idag finns endast en liten del av det äldsta Väsby kvar som kan förmedla denna historia. Området kring Henriksborg är en välbevarad miljö invid ån som genom en samlad bebyggelse kan berätta om ortens framväxt. Stationsbyggnaderna har genomgått flera förändringar, men stationen och platsen för stationen med Centralvägen som struktur har ändå stor betydelse för att förstå ortens historia.

Dalgången med Väsbyån utgör naturgivna förutsättningar för hur landskapet tagits i anspråk och nyttjats. Landskapet kring Runby ett har stort tidsdjup, vilket flera fornlämningar, bland annat gravfältet Zamores kulle, berättar om. I norra delen av det utredda området ligger Ladbrostenen, som är ett flyttblock med en runristning från 1000-talet vilken bland annat ger ett tidigt belägg för ortnamnet Runby. Fornlämningarna har stor betydelse för förståelsen av platsens tidsdjup och de är även en del av den större berättelsen om Uppland vid denna tid. Nedra Runbys gårdsmiljö har en välbevarad bebyggelse med byggnader från olika tider och har ett högt kulturhistoriskt värde.

Fler enskilda byggnader berättar om det moderna Upplands Väsby framväxt och olika tiders ideal och arkitektur. Stjärnhusen, ställverket och delar av bebyggelsen inom fastigheten Runby 1:9 är viktiga uttryck för Upplands Väsby utveckling under 1900-talet.

Då stora delar av det utredda området har höga värden kopplade till landskapsbilden med bland annat dalgången, Nedra Runby gård och fornlämningar i ett omgivande kulturlandskap behöver

utveckling ske på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan. Detta gäller även Henriksborg som utgör en småskalig miljö invid ån.

Känslighet och tålighet

Känslighetsanalysen utgår från risken att de utpekade värdena förstörs eller minskar vid förändring eller tillägg. Generellt bedöms området väster om planområdet ha en högre känslighet för förändringar, då det rymmer lagskyddade fornlämningar och till stora delar ännu har karaktär av ett kulturlandskap med Nedra Runby gård. Synliga fornlämningar och Nedra Runbys gårdsmiljö är miljöer som behöver ett visst sammanhang i landskapet. På den östra sidan av järnvägen är läsbarheten av Väsby utveckling är lägre och det finns få bevarade kulturmiljöer med utpekade värden. Detta gör att landskapet bedöms vara mer tålig för förändringar, utom miljön kring Henriksborg som upplevs som en småskalig helhetsmiljö med äldre karaktär.

Områden/strukturer som bedöms vara mycket känsliga är

- Zamores kulle med gravfält
- Ladbrostenen och intilliggande sten med ristning samt visst landskapssammanhang
- Nedra Runbys gårdsmiljö och fornlämningar vid gården
- Henriksborg med koppling till ån

Områden/strukturer som bedömts vara känsliga är

- Rester av kulturlandskap/hagmark inom Runby
- Årummet med promenadstråk
- Stjärnhusen (hus i park)
- Stationsområdet och området strax söder om Henriksborg
- Bills backe och Centralvägen samt planen vid gamla stationshuset bedöms vara känsliga strukturer.

Områden/strukturer som bedömts vara tåliga är

- Området kring bussterminalen
- Industri- och verksamhetsområde kring Mälärvägen
- Områden som upptas av parkeringsytor väster om järnvägen

Inledning

Väsby Station ca 1931, Järnvägmuseet/Digitalt museum.

UPPDRAG OCH SYFTE

Denna kulturmiljöutredning är framtagen för att utgöra ett kunskapsunderlag för kulturmiljö och arkeologi inom ramen för projekt Väsby Entré och bygger vidare på kulturmiljöunderlag som tagits fram tidigare inom projektet. Utredningen redogör för vilka fornlämningar och kulturhistoriska värden som identifierats inom området. Den kulturhistoriska värderingen tar inte ställning till något förslag till förändring eller bevarande utan utgör en nulägesbeskrivning där befintliga värden tydliggörs i kartor och text.

En känslighetsanalys redogör genom karta och text för den bedömda känsligheten, samt vilja åtgärder miljön är känslig för. Då ett planarbete pågår har känslighetsbedömningen gjorts med viss koppling till pågående planering för att kunna utgöra ett mer funktionellt underlag.

AVGRÄNSNINGAR

Utredningen utgår från planområdet för Östra Runby med Väsby stationsområde. Utredningen tar dock även hänsyn till ett större landskapssammanhang eftersom de övergripande kulturhistoriska strukturerna och sammanhangen sträcker sig utanför utredningsområdet. De kulturmiljövärden som kommer till uttryck inom planområdet är också en del av ett större sammanhang i berättelsen om det historiska landskapet och ortens utveckling.

Då Henriksborgsområdet ligger inom detaljplan som vunnit laga kraft görs ingen bedömning avseende de enskilda byggnadernas värde utan fokus ligger på områdets värde kopplat till utveckling inom ramen för detaljplan för Östra Runby med Väsby stationsområde.

En kulturmiljöutredning av Optimusområdet pågår för närvarande på uppdrag av fastighetsägaren och har inte kunnat användas i denna rapport.

Utredningsområdet utgår från planområdet för Östra Runby med Väsby stationsområde (inom vit linje) samt ett område som utreds avseende tillfartsväg. Ett större landskapssammanhang utreds också avseende värden och strukturer som är relevanta även för planområdet.

UNDERLAG

Utredningen baseras på studier av litteratur, arkeologiska rapporter, historiska kartor, befintliga underlag framtagna av kommunen samt fältstudier.

Kulturhistoriskt värdefulla miljöer, byggnader och vissa fornlämningar är sedan tidigare utpekade i kommunens kulturmiljöprogram i två delar *Upplands Väsby, kulturhistoriska miljöer* från 1988 och *Värna om kulturmiljön* från 2001.

Till grund för rapporten ligger även litteratur som beskriver Upplands Väsby historia. I *En bok om Upplands Väsby* (Nordström 1973) redogörs för den tidens bild av Upplands Väsby under förhistorisk och historisk tid. *Så byggdes Väsby, En 30-årskrönika i ord och bild* (Ahlqvist och Lönnqvist 1983) beskriver kommunen och dess utveckling med fokus på utvecklingen under 1900-talet.

I samband med Projekt Väsby entré har flera utredningar tagits fram. Resultaten av dessa utredningar har utgjort underlag för denna rapport och de bedömningar som gjorts har tagits med i denna rapport.

En bebyggelseantikvarisk utredning har utförts för Upplands Väsby stationshus av Stockholms läns museum 2009. Tyréns har tagit fram en kulturmiljöutredning för Väsby entré 2014 där bärande karaktärer som representerar fyra teman, eller utvecklingsperioder i ortens historiska utveckling identifieras. Dessa teman används som utgångspunkt även i WSP:s utredning. Avseende bebyggelsen inom Nedra Runby 1:9 har Bjerking gjort en kulturmiljöutredning som ligger till grund för bedömningar i WSP:s utredning. Avseende Henriksborgsområdet har Tyréns tagit fram ett utvecklingsprogram för kulturmiljövärden för Järnvägsparken, som analyserar bebyggelsemiljön med viktiga strukturer.

Avseende arkeologi har flera utredningar gjorts i samband med projekt Väsby Entré, som utgör underlag för denna utredning. Arkeologikonsult har bland annat gjort en särskild arkeologisk utredning, etapp 1 och 2 av Runby hage (2011), en arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte vid Nedra Runby (2013) och en arkeologisk utredning etapp 2 inom Nedra Runby 1:23 (2018). En rapport *Fornminnen vid Väsby entré. Antikvarisk och arkeologisk bedömning* av Landskapsarkeologerna, Lennart Klang, har utförts parallellt med detta uppdrag.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Metod

Den kulturhistoriska värderingen i grundar sig på Riksantikvarieämbetets *Plattform för Värdering och urval* (2015). I den kulturhistoriska analysen avgränsas en berättelse och en bedömning görs av bevarandegrad och relevans - lokalt, regionalt eller nationellt, samt hur väl landskapets tidsdjup går att utläsa. I beskrivningen av det kulturhistoriska värdet redogörs också för vilka karaktärer, egenskaper, uttryck och särarter som är av betydelse för platsens läsbarhet och förmågan att förmedla historien.

Utredningen tar också stöd i Boverkets råd kring värdering avseende särskilt värdefulla byggnader. (PBF 2016:6, 1:2213)

Känslighetsbedömning

Känslighetsanalysen utgår från risken att de utpekade värdena förstörs eller minskar vid förändring eller tillägg. Analysen klargör kulturmiljöns möjlighet att ta emot nya inslag utan att dess kulturhistoriska karaktär eller värde påtagligt förändras. Grunden i analysen är de värdebärande uttrycken samt strukturer och samband som är av betydelse för att kunna läsa miljön.

Metodiken för bedömning av känslighet utgår från Riksantikvarieämbetets handbok för riksintressen. Samma principer kan appliceras även på områden som inte utgör riksintresse, då fokus ligger på möjligheten att utläsa de värdebärande karaktärerna.

Genomförande

Utredningen är utförd av arkeolog tillsammans med bebyggelseantikvarie och bygger på befintliga underlag, studier av historiska kartor och fältinventering. I arbetet har även ingått ett möte med Klas Lundkvist från Upplands Väsby hembygdsförening.

Metod för kulturhistorisk värdering

Den kulturhistoriska utredningen och värderingen genomförs enligt Riksantikvarieämbetets Plattform för värdering och urval, Värderingen görs i tre steg. I det första steget avgränsas en eller flera berättelser. denna utgörs av en tids- eller processkontext eller en blandning av dessa båda. I det andra steget identifieras vilka uttryck som är bärande och möjliggör att berättelsen är utläsbar. I detta steg ingår även en bedömning i vilken grad miljön återspeglar berättelsen och hur relevant berättelsen är. I det tredje steget bedöms det kulturhistoriska värdet utifrån lagstiftningens begrepp.

Plattformens tre kriterier för kulturhistorisk värdering:

1. Möjlighet till kunskap och förståelse

Till vilken grad går det att utläsa historien och berättelsen?

2. Kulturhistorisk helhet

Hur mycket har bevarats från miljöns kontext?

3. Kulturhistorisk relevans

Hur väl representerar miljön sin kontext? I vilken grad är företeelsen betydelsefull i ett internationellt, nationellt, regionalt eller lokalt perspektiv?

UTREDNINGENS DISPOSITION

1. Inledning

Utredningens syfte, avgränsningar redovisas, liksom de underlag som legat till grund för rapporten. Metod och genomförande redovisas

2. Lagkrav och befintliga ställningstaganden

I detta avsnitt redogörs för planeringsförutsättningar i form av relevant lagstiftning samt tidigare kommunala ställningstaganden .

3. Fornlämningar

I avsnittet redogörs för fornlämningsbild och koppling till lagen. En sammanställning av tidigare utförda utredningar görs.

4. Kulturmiljöanalys

I detta avsnitt redovisas, utifrån tidigare framtagna teman, de berättelser som återspeglas i landskapet. Därefter görs en värdering och kulturhistoriskt värdefulla miljöer och strukturer presenteras på en översiktlig karta. De olika områden eller objekt som bedöms vara betydelsefulla för platsens läsbarhet visas på en mer detaljerad karta. För varje objekt anges en motivering av värdet, bärande karaktärer, ställningstaganden och koppling till lagstiftning.

5 Känslighet och potential

Planområdets bedömda känslighet och potential presenteras på en översiktlig karta. Till kartan hör även en text som beskriver vilka åtgärder respektive område är känsligt för.

2

Lagkrav och
befintliga
ställningstaganden

MILJÖBALKEN

Bestämmelserna i Miljöbalken

Bestämmelserna i miljöbalken syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. I de övergripande bestämmelserna anges bland annat att värdefulla natur- och kulturmiljöer ska skyddas och vårdas.

I 3 kap 6 § miljöbalken anges att *”Mark och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter ska särskilt beaktas. Områden som är av riksintresse för naturvärden, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.”*

Riksintresse för kulturmiljövården

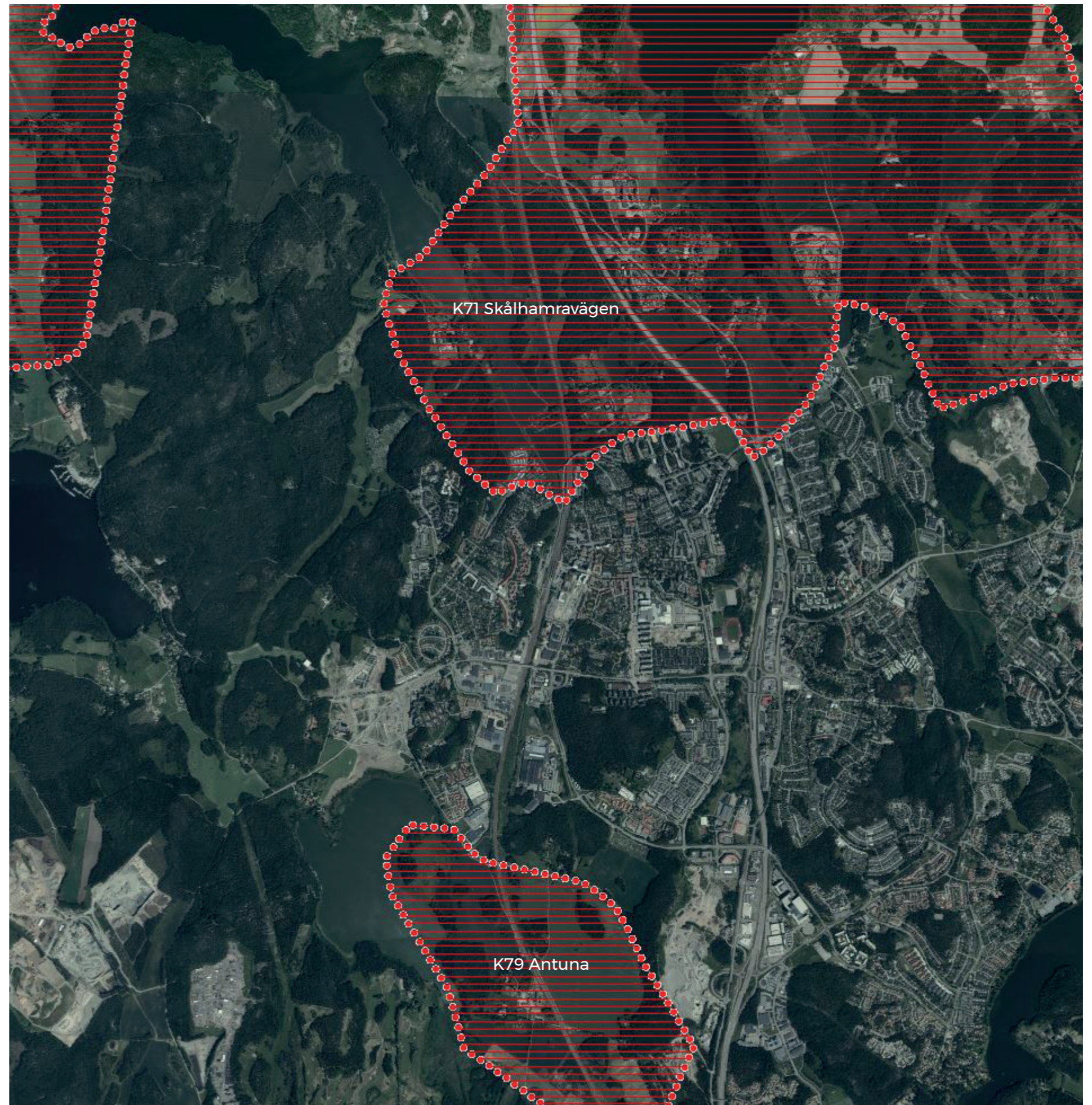
Det utredda området ligger inte inom riksintresse för kulturmiljövården. Däremot finns i närområdet flera områden som är av riksintresse.

Skålhamravägen [K71]

Riksintresset Skålhamravägen omfattar ett stort landskapsavsnitt norr och nordost om tätorten. Området utgör enligt motiveringen en centralbygd och ett herrgårdslandskap samt vägsystem med rötter i en forntida stormannabygd. Landskapet speglar en rik och komplex järnåldersbygd och dess fortsatta utveckling, med den tidiga medeltidens sockenbildning och 1600-talets säterier, med kontinuitet fram i dagens agrarlandskap. Stora Väsby, som ligger strax norr om planområdet är en av landets främsta rokokooanläggningar, med bevarad barockträdgård.

Antuna [K79]

Området ligger strax söder om det utredda området och utgörs av ett herrgårdslandskap som speglar 1800-talets storgodsbildningar i Stockholmstrakten med rationella storjordbruk och sammanslagna gårdar. Det av storgodsdriften präglade landskapet kännetecknas bland annat av stora sammanhängande åkermarker.

KULTURMILJÖLAGEN

Kulturmiljölagen (KML) inleder med att klargöra att det är en nationell angelägenhet att vi ska skydda och vårda kulturmiljön och ansvaret delar vi tillsammans: såväl myndighet som enskilda personer är skyldiga att visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Lagen innehåller bland annat bestämmelser för skydd av värdefulla byggnader och fornlämningar.

Fornlämningar

Fornlämningar är lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom forna tiders bruk, som är varaktigt övergivna och tillkomna före 1850. Det är inte bara lämningen i sig som är skyddad utan till en fornlämning hör även ett så stort område som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområde och dess storlek avgörs från fall till fall av Länsstyrelsen.

Lämningar som är yngre än 1850 brukar kallas för övriga kulturhistoriska lämningar.

Det är förbjudet att utan tillstånd att rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Den som tänker t.ex. bygga något bör i god tid höra av sig till Länsstyrelsen för att ta reda på om någon fornlämning kan komma att beröras och om så är fallet samråda med Länsstyrelsen. Det är Länsstyrelsen som beslutar om krav på arkeologisk undersökning och gör bedömningen hur bevarandet ska avvägas mot samhällsintressen vid en eventuell exploatering. Länsstyrelsen kan även besluta om att en arkeologisk utredning ska utföras i områden som det inte finns kända fornlämningar i, men där det finns anledning att misstänka att det kan finnas lämningar.

Kulturmiljölagen (1988:950)

Fornlämningar i Kulturmiljölagen andra kapitlet:

1 § Fornlämningar är skyddade enligt denna lag.

Fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna:

1. gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser,
2. resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar eller målningar,
3. kors och minnesvårdar
4. samlingsplatser för rättskipning, kult, handel och andra allmänna ändamål,
5. lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång,
6. ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar samt av andra byggnader och byggnadsverk,
7. färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfärdslinjer samt gränsmärken och labyrinter, och
8. fartyglämningar.

Fornlämningar är också naturbildningar som ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna till liksom lämningar efter äldre folklig kult. Lag (2013:548)

Ingrepp i fornlämning

10 § Den som avser att uppföra en byggnad eller en anläggning eller genomföra ett annat arbetsföretag bör i god tid genom att inhämta information från länsstyrelsen ta reda på om någon fornlämning kan beröras av företaget och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen.

Om en fornlämning påträffas under grävning eller annat arbete, ska arbetet omedelbart avbrytas till den del fornlämningen berörs. Den som leder arbetet ska omedelbart anmäla förhållandet till länsstyrelsen. Lag (2013:548).

12 § Den som vill rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning ska ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen.

Länsstyrelsen får lämna sådant tillstånd endast om fornlämningen medför hinder eller olägenhet som inte står i rimligt förhållande till fornlämningens betydelse.

När det gäller ägaren av en fartyglämning eller ett fornfynd som hör till en fartyglämning får tillstånd lämnas, om inte särskilda skäl talar emot det.

Om någon annan än ägaren av marken eller vattenområdet eller ägaren av fartyglämningen ansöker om tillstånd, ska ansökan avslås om ägaren motsätter sig åtgärden och det inte finns synnerliga skäl för att lämna tillstånd. Lag (2013:548).

PLAN- OCH BYGGLAGEN

Hantering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

I Plan- och bygglagen (PBL) hanteras *särskilt värdefull kulturmiljö* genom förvanskningförbudet, varsamhetskrav och prövning av lokalisering samt avvägningarna mellan allmänna och enskilda intressen.

Vid ändring i den byggda miljön ska alltid bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på ett sådant sätt som är lämpligt med hänseende till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärden på platsen och en god helhetsverkan.

Om en väsentlig egenskap går förlorad eller om området särart eller karaktär väsentligt ändras sker en förvanskning. För att undvika en förvanskning måste därför bärande karaktärsdrag, egenskaper och särarter identifieras och pekas ut. Dessa ska skyddas och ligga till grund för val av ändringar och vidare exploatering, för att det kulturhistoriska värdet inte ska minska. Förvanskningförbudet gäller alltid, och ska följas av alla, såväl kommunen som fastighetsägare och hyresgäster.

Kommunens ansvar

Kommunen har enligt lagstiftningen ett särskilt ansvar vid planläggning och frågor om lov i särskilt värdefulla miljöer. Det är kommunens ansvar att det allmänna intresset bevakas och prioriteras. Kommunen har även ett uttalat ansvar att skydda de särskilt värdefulla kulturmiljöerna vid planläggning. Detta innebär att kommunen inte kan utarbeta en detaljplan som skadar den särskilt värdefulla kulturmiljön och ska besluta om lämpliga bestämmelser som garanterar ett fullgott skydd för miljön. Vid framtagande av bestämmelser om skydd av kulturvärden bör det preciseras så att det tydligt framgår vad som avses med skyddet, exempelvis om det avser skydd av vissa detaljer eller ett visst underhåll.

Plan- och bygglagen (2010:900)

Kulturmiljö i Plan- och bygglagens andra kapitel -

2 kap. 3 §

Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till bl.a. natur- och kulturvärden främja

1. en ändamålsenlig struktur och estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper
3. en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt.

2 kap. 6 §

Vid planläggning, i ärende om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärden på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

Vid planläggning och i andra ärenden samt vid åtgärder avseende byggnader som inte ingår i ett ärende enligt denna lag ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas. Lag (2014:477).

Kulturmiljö i Plan- och bygglagens åttonde kapitel

8 kap. 17 §

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

8 kap. 13 §

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Första stycket ska tillämpas också på

1. Andra anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §,
2. tomer i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser,
3. allmänna platser,
4. bebyggelseområden.

Boverkets föreskrifter och allmänna råd för särskilt värdefull byggnad/bebyggelse (BFS 2011:6)

En byggnad kan vara en sådan särskilt värdefull byggnad som avses i 8 kap. 13 § PBL antingen för att den har sådana värden i sig eller för att den utgör en väsentlig del av en särskilt värdefull bebyggelsemiljö. Vad som sägs om byggnader gäller även för bebyggelseområden.

En byggnad kan vara särskilt värdefull om den tydliggör tidigare samhällsförhållanden. Exempel på detta är:

- Byggnader som representerar en tidigare vanlig byggnadskategori eller konstruktion som nu har blivit sällsynt.
- Byggnader som belyser tidigare bostadsförhållanden, sociala och ekonomiska villkor, arbetsförhållanden, olika gruppers livsvillkor, stadsbyggnadsideal eller arkitektoniska ideal samt värderingar och tankemönster.
- Byggnader som har representerat för lokalsamhället viktiga funktioner eller verksamheter.

En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den tydliggör samhällsutvecklingen. Exempel på detta är:

- Byggnader som till exempel illustrerar folkrörelsernas framväxt, massbilismens genombrott, immigration eller emigration.
- Byggnader som har tjänat som förebilder eller på annat sätt varit uppmärksammade i sin samtid.
- Byggnader som präglas av en stark arkitektonisk idé.

En byggnad kan också vara särskilt värdefull om den i sig utgör en källa till kunskap om äldre material och teknik.

En byggnad kan vara särskilt värdefull från konstnärlig synpunkt om den uppvisar särskilda estetiska kvaliteter eller har en hög ambitionsnivå med avseende på arkitektonisk gestaltning eller i utförande och materialval eller i konstnärlig gestaltning och utsmyckning.

En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den värderas högt i ett lokalt sammanhang. Exempel på detta kan vara byggnader som haft stor betydelse i ortens sociala liv eller för ortens identitet eller i lokala traditioner.

I begreppet särskilt värdefull byggnad ligger att byggnaden särskilt väl ska belysa ett visst förhållande eller i sitt sammanhang har få motsvarigheter som kan belysa samma förhållande.

Byggnader från tiden före 1920-talets bebyggelseexpansion, som har sin huvudsakliga karaktär bevarad, utgör idag en så begränsad del av byggnadsbeståndet att flertalet av dem kan antas uppfylla något av kriterierna för särskilt värdefull byggnad.

KOMMUNALA PLANER OCH PROGRAM

Upplands Väsby kulturmiljöprogram

Upplands Väsby kulturhistoriska miljöer

Upplands Väsby kulturhistoriska miljöer (1988), framtaget av Stockholms länsmuseum och Upplands Väsby kommun, utgör den första delen av kommunens kulturmiljöprogram.

I programmet anges att ”Syftet med den första delen av kulturminnesvårdsprogrammet är i första hand att avgränsa hela miljöer där kulturlandskap, byggnader och fornlämningar tillsammans utgör ett kulturhistoriskt sammanhang.”

I kulturmiljöprogrammet utpekade områden som har en för kommunen värdefull kulturhistorisk struktur i behåll som *helhetsmiljöer*. Man pekar också ut så kallade *närmiljöer*, som definieras som *områden som särskilt ingående belyser viktiga delar av kommunens historia*. I kulturmiljöprogrammet står att ”Varje område speglar en del av Upplands Väsby kommuns historia. På så sätt kan man i de olika områdena som redovisas i programmet avläsa den utveckling som lett fram till dagens kommun.”

En stor del av planområdet för Östra Runby med Väsby Stationsområde ligger inom områden som har en för kommunen värdefull kulturhistorisk struktur. Dessa är väster om järnvägen Runby Hage och öster om järnvägen Väsby villastad.

- **Väsby villastad** (helhetsmiljö), där **Stationsområdet** utgör en närmiljö. I Stationsområdet ingår stationen och Henriksborg.
- **Runby hage** (helhetsmiljö), där **Hagvägen med stjärnhusen** pekas ut som närmiljö.

Utöver dessa miljöer pekas även så kallade *särskilt värdefulla kulturminnen* ut. I Kulturmiljöprogrammet anges att det ur upplevelsesynpunkt behövs ett visst omkringliggande område till varje objekt eller miljö.

Enskilda objekt eller miljöer som är utpekade inom det utredda området är:

- **Nedra Runby 1:23, Ladbrostenen**
- **Nedra Runby 1:18, Ställverk**
- **Nedra Runby 2:4, Hembygdsgård**

Även om den första delen av kulturmiljöprogrammet är relativt gammalt har även relativt sentida miljöer tagits fram som representerar kommunens utveckling från förhistorisk tid och in på 1980-talet.

Åtgärdsprogram för kulturmiljövården, Värna om kulturmiljön

Andra delen av kulturmiljöprogrammet, *Åtgärdsprogram för kulturminnesvård*, antogs av kommunfullmäktige 2001. I åtgärdsprogrammet anges att ”särskilt värdefulla byggnader ska omfattas av tydliga byggnadsreglerande bestämmelser. Detta regleras i områdesbestämmelser, detaljplan eller genom att byggnad förklaras som byggnadsminne.” I programmet finns en prioriteringsordning för säkerställande av kulturhistoriskt värdefulla miljöer och byggnader.

Avseende den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen pekas i stort sett samma byggnader ut som i den första delen av kulturmiljöprogrammet från 1988. Stationsområdet, som 1988 är utpekade som en så kallad *närmiljö* nämns dock inte i åtgärdsprogrammet från 2001. Runby hage som större område är heller med i åtgärdsprogrammet.

I kulturmiljöprogrammet från 2001 anges också hur kommunen ska hantera fornlämningar. Här står att fornlämningarna ska vårdas så att det kan förmedla sin historia. Bland annat anges: ”Stenar med inristningar (ex Ladbrostenen) ska synliggöras. [...] Inga snår får växa närmare en runsten än 2-3 meter.” ”växtligheten ska skötas så att det underlättar tolkningen av fornlämningen. Växtlighetens karaktär ska likna tillståndet i det landskap och den epok lämningen är minne från.”

Upplands Väsby - mål för kulturhistoriska miljöer

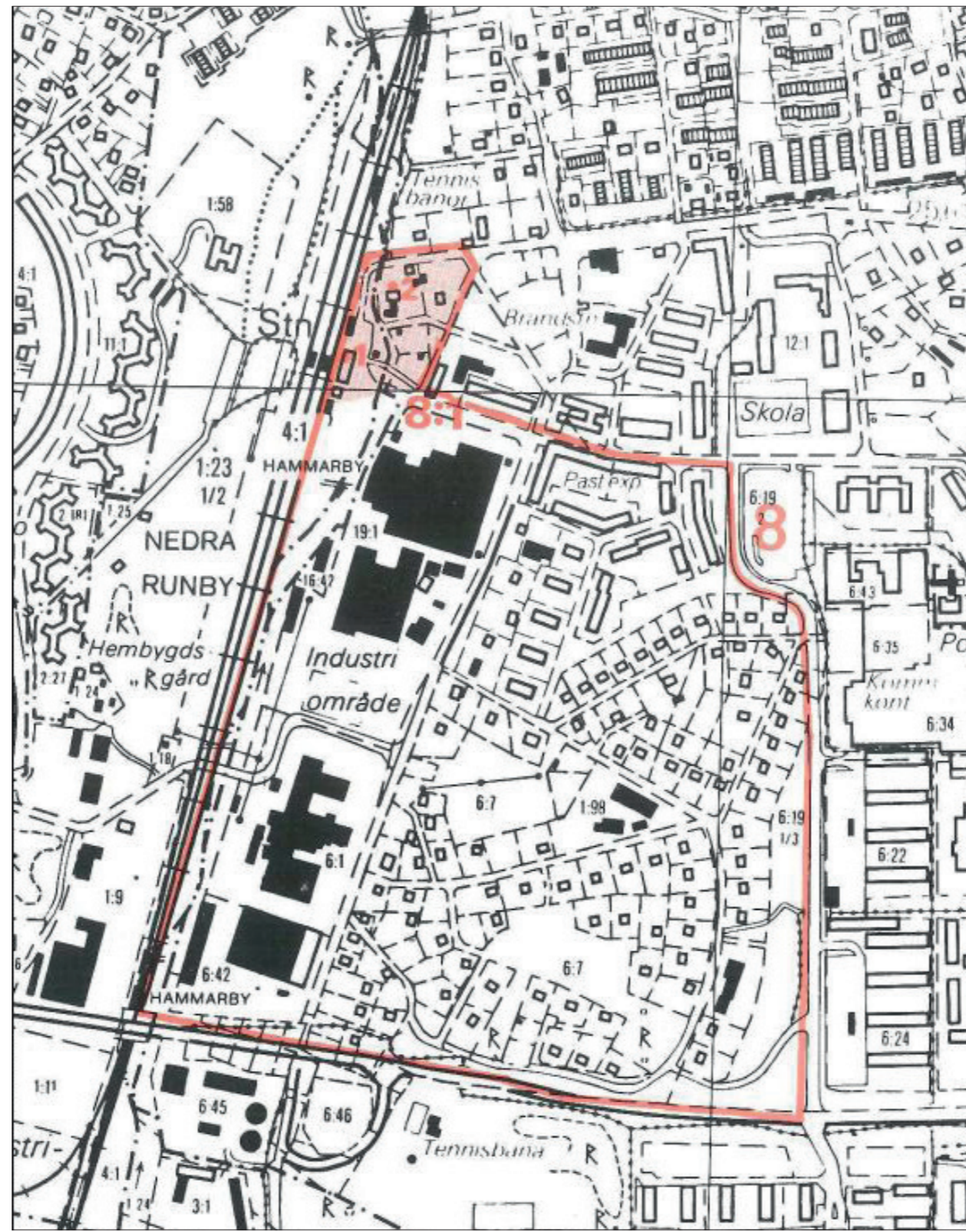
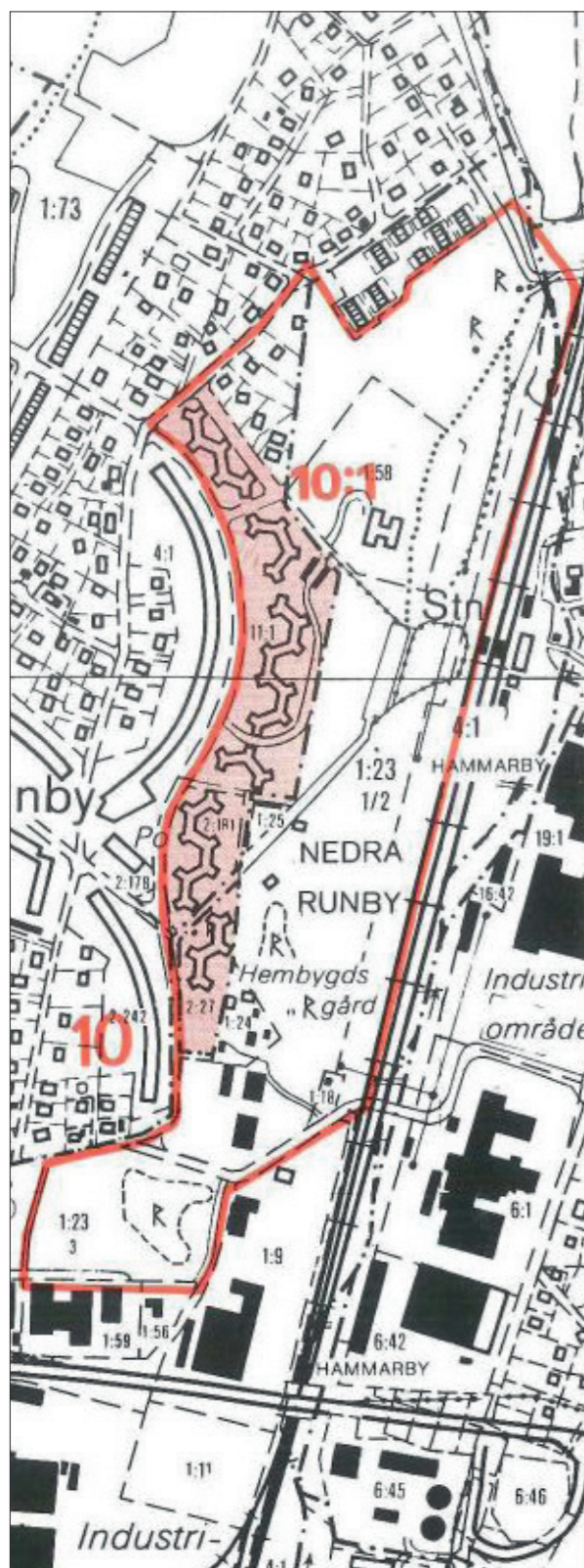
I Kulturmiljöprogrammet från 2001 anges ett mål för kulturhistoriska miljöer:

”I förslag till måldokument för kulturmiljövården i Upplands Väsby sägs att kulturmiljövårdens mål i Upplands Väsby är att bevara de områden som speglar kommunens utveckling. Dessa områden är utpekade i utredningen Upplands Väsby kulturhistoriska miljöer,”

Ladbrostenen och Zamores kulle är två av de fornlämningar som enligt åtgärdsprogrammet vårdas.

Den sammanfattande versionen av detta program, *Värna om kulturmiljön, Program för Upplands Väsby kommun*, vänder sig till en bredare publik. Här sammanfattas de värden som finns i landskapet och åtgärder för att säkerställa landskapet samt byggnader och anläggningar. Prioriteringsordningen för att säkerställa byggnader och anläggningar är gjord efter risken att de ska utsättas för alltför aktiva ombyggnadsåtgärder. De byggnader på åtgärdslistan som ligger inom eller i anslutning till planområdet är Stjärnhusen och Hembygdsgården i Runby.

Den del av kulturmiljöprogrammet som togs fram 2001 ger ingen beskrivning av kommunens samtliga värdefulla kulturmiljöer utan utgör ett underlag för åtgärder samt ett förhållningssätt för hur kommunen ska arbeta med kulturmiljövården.

Ur Upplands Väsby kulturhistoriska miljöer, Ladbrostenen inom Runby hage är utpekad i kulturmiljöprogrammet. Foto. Peter Bratt.

Ur Upplands Väsby kulturhistoriska miljöer, Hembygdsgården inom Runby hage är utpekad i kulturmiljöprogrammet. Foto. Peter Bratt.

Ur Upplands Väsby kulturhistoriska miljöer, första delen av kommunens kulturmiljöprogram (1988). Nr 10 är Runby Hage, 10:1 är Stjärnhusen vid Hagvägen. Inom Runby hage utpekas även de enskilda miljöerna Nedra Runby 1:8 - Ställverket, Nedra Runby 1:23 - Ladbrostenen och Nedra Runby 2:24 - Hembygdsgården i kulturmiljöprogrammet. Nr 8 är Väsby villastad. Här pekas 8:1 - Stationsområdet ut.

Övriga kommunala underlag

Strategisk kommunplan 2005-2020

Framtidens Upplands Väsby – ”Den moderna småstaden” antogs av kommunfullmäktige 2005-12-19. Enligt planen är visionen för Upplands Väsby: *Den vackra kommunen, där framtid och forntid möts – upplevelserik, öppen och trygg.* I planen är ett av delmålen ”Kulturarvet och kulturmiljön som resurs”.

Översiktsplan för Upplands Väsby kommun, samrådsversion, 2018-06-18, Väsby stad 2040

I översiktsplanen pekas det utredda området ut som ”Tät stadsbygd.” Avseende kulturmiljön står: *”I den täta staden samspelar ny gestaltning med den äldre bebyggelsen, vilket skapar identitet och ger synliga årsringar i stadsmiljön.”* Kulturmiljövården ska inventeras, dokumenteras och avvägas mot de andra stadskvaliteter som kan uppnås vid utveckling.

Under rubriken *Stadslandskapet* anges att: *”bevarade byggnader och miljöer som är utmärkande för tiden de byggdes bildar tillsammans årsringar i stadsmiljön och visar kommunens utveckling. Viktiga årsringar, särskilt de som är unika i regionen, ska bevaras. Upplands Väsby har utvecklats utifrån stationssamhället och Centralvägen, men identiteten utgår också från modernismens 50-, 60- och 70-tal[...].”*

Beslut om planprogram för Väsby entré

Genom beslut i kommunstyrelsen den 2 maj 2011 fick kommunledningskontoret i uppdrag att påbörja projekt Väsby entré och förstudiefasen för ett område väster om järnvägen. Projektet Väsby entré syftar till att länka ihop den östra och den västra sidan med en passage över eller under järnvägen samt utreda förutsättningarna för att planlägga ett område för bebyggelse för bostäder och övriga verksamheter på den västra sidan. Efter beslut i kommunstyrelsen den 2012 utökades uppdraget för projektet till att även omfatta den östra sidan om järnvägen.

Avseende detaljplaneringen är projektet indelat i två detaljplaner, *Järnvägsparken* och *Östra Runby med Väsby stationsområde*.

Gällande detaljplaner

För det utredda området gäller idag ett flertal detaljplaner. Byggnader med skydd i detaljplan är ställverksbyggnaden,

hembygdsgårdens byggnader norr om Pukslagargatan och bebyggelsen vid Henriksborg. Avseende fornlämningar hanteras fornlämningsmiljön vid Zamoras kulle i planer från 1970-tal och 1990-tal.

För ett större område väster om järnvägen gäller stadsplan för Centrala delen av Runby, laga kraft 1958-01-10. Nedra Runby Hagmark ägdes då av Domänverket, men kommunen avsåg att förvärva detta område. I Planbeskrivningen skriven 1952 kan man läsa följande:

”Nordligaste delen av den obebyggda remsan mellan egnahemsområdet och järnvägen [alltså Runby Hage i området kring Ladbrostenen] har en betydligt mjukare och vänligare karaktär än området i övrigt och uppvisar en mycket vacker vegetation. Inom Planområdet finns ett antal fornlämningar. Den förnämsta är en runsten i det ovannämnda, som park utlagda, natursköna partiet i nordost. Övriga fornlämningar, vilka utgöras av stensättningar, äro belägna i sådana områden som i planförslaget undantagits från bebyggelse.”

För järnvägens område gäller Detaljplan för Arlandabanan och område vid Tegelvägen, laga kraft 1992-12-19 samt Detaljplan för Arlandabanan vid Upplands Väsby Station och söder om Bankes bro, laga kraft 1993-03-16. I den senare är grönområdet väster om järnvägen betecknat som Natur, i de ytor som inte tas upp av parkering. En modern teknikbyggnad söder om stationsbyggnaden har beteckningen q, som anger att bebyggelsen ska anpassas till den kulturhistoriska miljön.

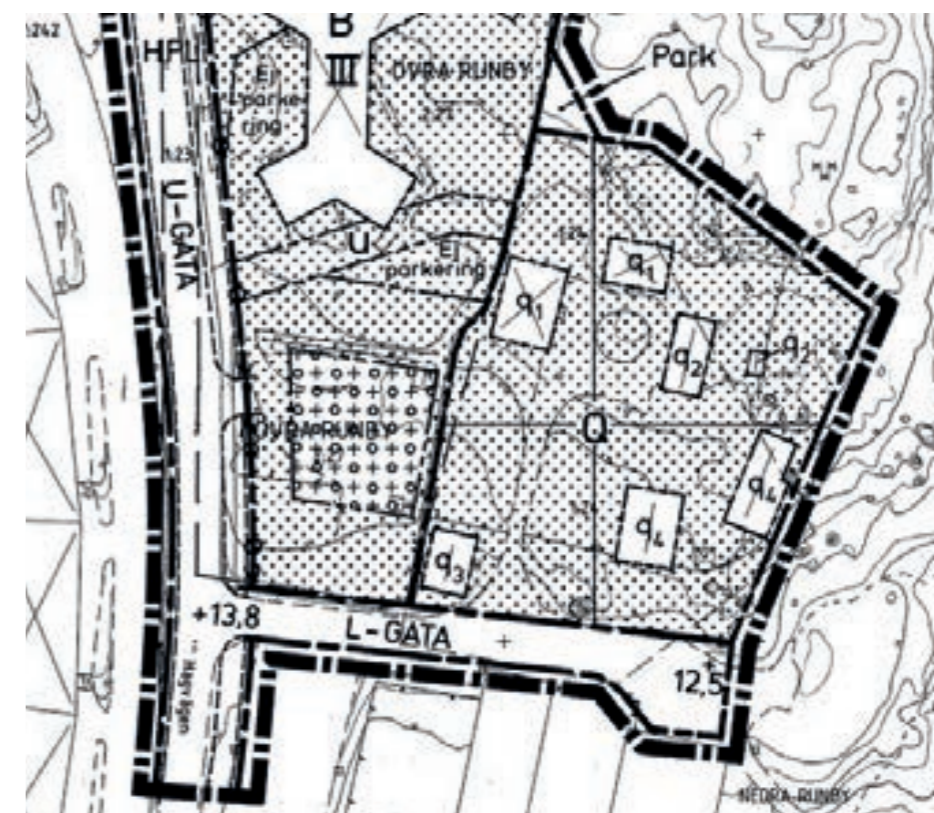
Detaljplan för Arlandabanan norr om Mälarbron, laga kraft 1993-03-16, omfattar södra delen av järnvägens område och Väsbyån. I planen har man också angivit en framtida fortsättning på Ladbrovägen. Ställverket har beteckningen q - *”Inga tillbyggnader. Inga exteriöra förändringar”*.

Runbys gårdsmiljö (Hembygdsgården) norr om Pukslagargatan omfattas av Detaljplan för område vid Hagvägen, laga kraft 1990-05-10. Samtliga byggnader inom gårdsmiljön norr om Pukslagargatan har skydd i plan, q, vilket innebär rivningsförbud och olika restriktioner för respektive byggnad. Hela hembygdsgårdens område är utsatt som kulturresevat i detaljplanen. De två ekonomibygnaderna söder om Pukslagargatan saknar skydd i detaljplan.

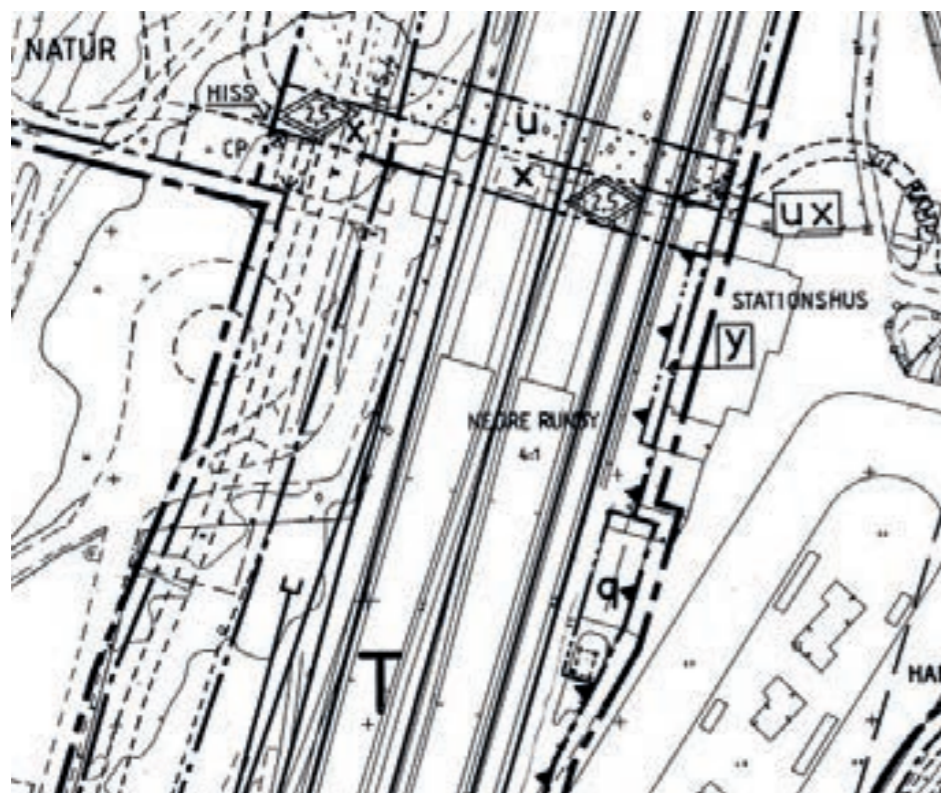
I planbeskrivningen för stadsplan för del av Mälarvägen mm, som vann laga kraft 1976-02-06, anges bland annat att *”Väster om järnvägen anvisas fastigheten Runby Nedra 1:1 även som allmän plats, park, i detta fall för att tillgodose behovet av skyddszon mellan industri och bostäder men också för att freda viktiga fornminnen inom fastighetens östra del.”*

Detaljplan nr 163, för område vid Zamoras kulle, vann laga kraft 1991-08-22. I planen markeras en gräns för fornminnesområdet mot de tillfälliga bostäderna öster om kullen efter samråd med länsstyrelsen. Söder om kullen finns en gräns, men denna är inte markerad hela vägen fram till fornminnesvägen.

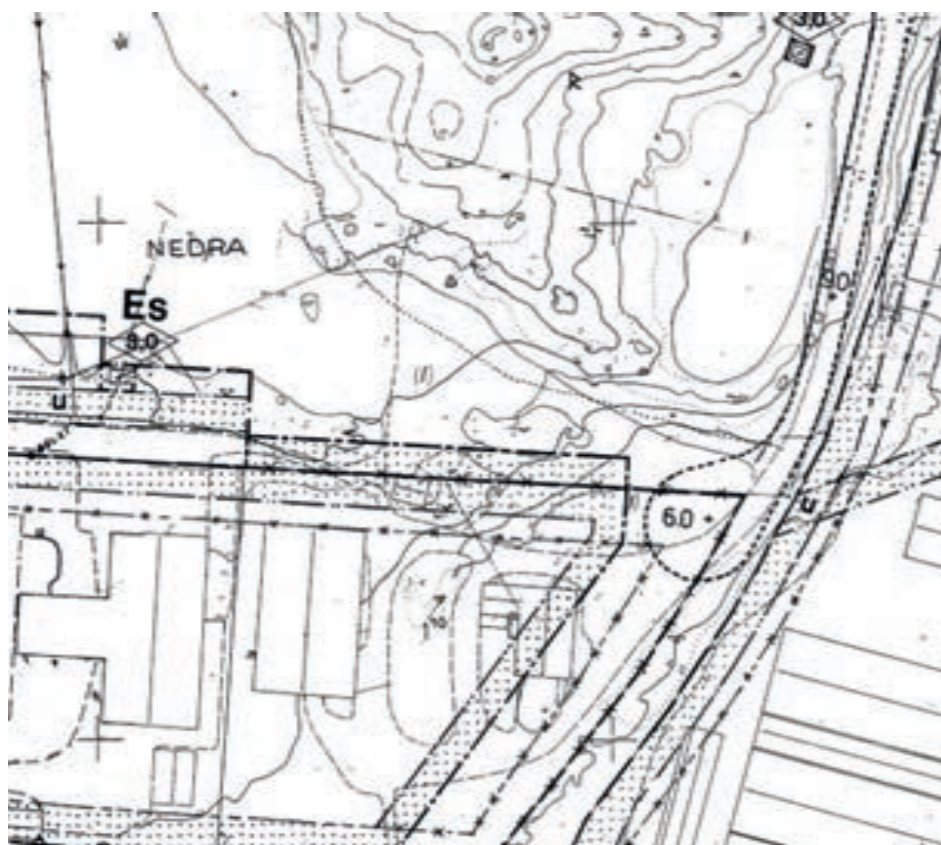
Detaljplan för Järnvägsparken utgör en del av projekt Väsby entré. Planområdet ligger centralt på den östra sidan av järnvägen vid Upplands Väsby station, längs med Väsbyån. Detaljplanen för Järnvägsparken vann laga kraft 2017. I planen skyddas den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen och arbete med upprustning av bebyggelsen pågår.

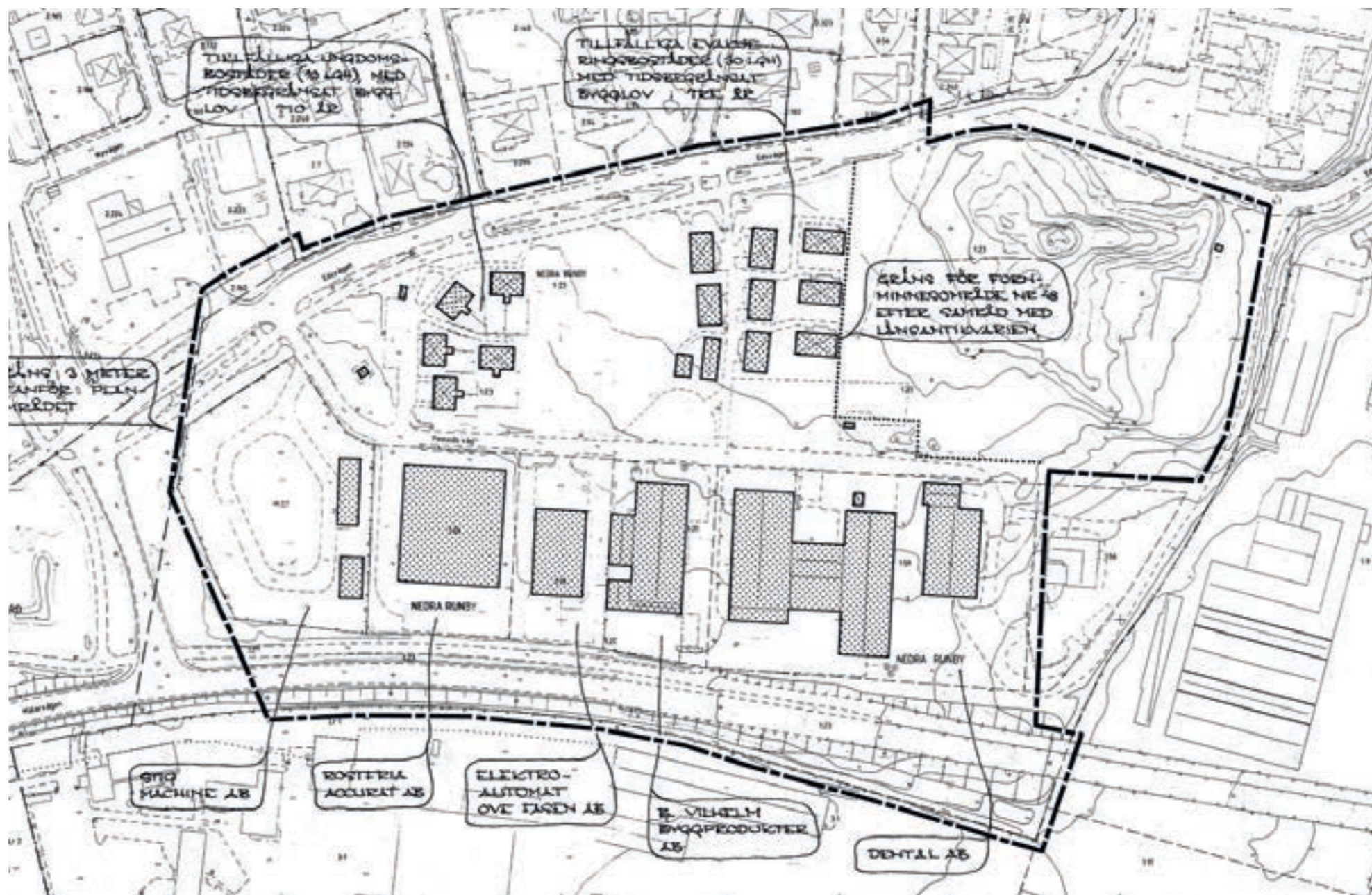
Utsnitt ur Detaljplan för område vid Hagvägen. Hembygdsgårdens område utgör kulturresevat (Q) och gårdsmiljöns byggnader har q-bestämmelser som innebär rivningsförbud och restriktioner för respektive byggnad.

Utsnitt ur plankarta för området med Väsby station. En teknikbyggnad söder om Stationen är betecknad med q - "Byggnadens utformning skall anpassas till den intilliggande kulturhistoriska miljön (stationshus och Henriksborg)"

Utsnitt ur stadsplan för del av Mälarvägen mm, laga kraft 1976-02-06. Området nära fornlämningar vid Zamores kulle är prickad mark och får ej bebyggas.

Utsnitt ur plankarta detaljplan för område vid Zamoras kulle, laga kraft 1991-08-22. En gräns finns för fornlämningsområdet efter samråd med länsstyrelsen, men gränsen går inte hela vägen fram till Fornminnesvägen.

Detaljplanegräns för järnvägsparken i gult. Planen vann laga kraft 2017.

3

Fornlämningar

FORNLÄMNINGAR

Området

Området kring centrala Upplands Väsby är exploaterat under lång tid varför det är troligt att det funnits fler lämningar än de som är kvar idag. Speciellt i de områden som bebyggdes under tidigt 1900-tal. Gravfält och stensättningar som ligger i närheten av bebyggelse eller vägar är i flera fall registrerade som skadade. Några gravfält har även undersökts eller delundersökts arkeologiskt (Ed 6:1, 7:1, 33:1, 48:2, 51:1, 40:1), medan två har försvunnit helt eller delvis utan undersökning (Ed 49:1 och 44:3)

Fornlämningsskildern inom planområdet

Inom planområdet finns inga kända boplatser förutom möjligen den härd som påträffades vid utredning 2018. Denna kan dock även höras samman med de skelettgravar som grävdes i och med vägbreddningen på 1980-talet. Möjligheten att det skulle finnas förhistorisk bebyggelse under Nedre Runby gård har diskuterats men senare tids forskning har visat på att en kontinuitet av denna typ är sällsynt. Dock har det med säkerhet funnits bebyggelse från både järnålder och medeltid i området. Denna kan vara försvunnen idag eller ligga inom markområden som ännu inte exploaterats. Förekomsten av flera gravfält på platsen pekar på att man bott här under stora delar av järnåldern. Gårdarna låg under järnåldern ofta i närheten av gravfälten och även med närhet till odlings- och betesmark. Runstenen, Ed 45:1 den så kallade Ladbrostenen, som är belägen i kanten av planområdet nämner gården Runby det finns skriftliga belägg för att gården var en sätesgård under medeltiden.

Inom eller i kanten av planområdet finns tre gravfält, två runristningar, tre stensättningar, det vill säga gravar, och en boplatslämning. Dessa utgör fornlämningar. Det finns även sex objekt som är klassificerade som övriga kulturhistoriska lämningar, två stycken möjliga fornlämningar och en lämning som är undersökt och borttagen.

De övriga kulturhistoriska lämningarna utgörs av:

En stenrad som ligger invid den så kallade Ladbrostenen, men som ej säkert kan knytas till denna. Två lämningar som tidigare varit registrerade som möjliga gravar men som visade sig vara

RAÄ-nummer	Lämningstyp	Antikvarisk status	Kommentar
Ed 45:1	Runristning	Fornlämning	Den s.k. Ladbrostenen
Ed 45:2	Stenrad	Övrig kulturhistorisk lämning	
Ed 149:1	Runristning	Fornlämning	
Ed 46:1	Fornlämningsskildern	Övrig kulturhistorisk lämning	Visade sig vid arkeologisk utredning bestå av röststen och avfall och utgör därför ej fornlämning
Ed 205	Lägenhetsbebyggelse	Möjlig fornlämning	Består av två husgrunder, en terrass och en brunn. Finns i kartmaterialet från 1901-06 men ej tidigare.
Ed 210	Husgrund	Övrig kulturhistorisk lämning	Husgrund. Belagd i kartmaterialet från 1901-06 men ej tidigare.
Ed 211	Gravfält	Fornlämning	Efter arkeologisk utredning 2011 framkom flera lämningar som knöts samman till ett sammanhängande gravfält med detta nummer.
Ed 47:1	Gravfält	Fornlämning	Gravfältet utökades i och med utredning 2011
Ed 47:2	Fornlämningsskildern	Övrig kulturhistorisk lämning	Visade sig vid arkeologisk utredning bestå av sentida dumpmassor.
Ed 203	Färdväg	Övrig kulturhistorisk lämning	Vägbank, ca 75 m lång. Börjar i syd vid Runbygårds gårdsplan.
Ed 201	Stensättning	Fornlämning	Påträffades vid utredningen 2011
Ed 202	Stensättning	Fornlämning	Påträffades vid utredningen 2011

Ed 48:1	Gravfält		Den s.k. Zamores kulle
Ed 48:2	Borttagna gravar	Ingen antikvarisk status	Inget lagskydd kvarstår
Ed 218	Boplatslämning	Fornlämning	Boplatslämning i form av en härd. Påträffades vid utredning 2018
Ed 204	Bytomt	Möjlig fornlämning	Bytomten till Runbygård enligt kartor från 1700-talet.
Ed 106:2	Fyndsamling	Övrig kulturhistorisk lämning	Samling av fornyfynd från Eds sn vilka förvaras i hembygdsgården
Ed 172:1	Fyndplats	Övrig kulturhistorisk lämning	Fyndplats för runstensfragment

Olika typer av lämningar:

Fornlämning - Lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom forna tiders bruk, som är varaktigt övergivna och tillkomna före 1850. Fornlämningar är lagskyddade.

Övrig kulturhistorisk lämning - Oftast är det tiden som avgör om en lämning är en fornlämning eller en övrig kulturhistorisk lämning (ÖKL). En övrig kulturhistorisk lämning bedöms oftast som sådan då den utgör spår efter mänsklig verksamhet under och efter år 1850. En övrig kulturhistorisk lämning har inte samma lagskydd som en fornlämning, men ska visas hänsyn och aktsamhet.

Möjlig fornlämning - en del lämningar har status "möjlig fornlämning". Det innebär att de behöver utredas vidare för att deras status ska kunna fastställas.

sentida konstruktioner efter dumpmassor och trädgårdsavfall vid utredning 2011. Den vägbank som löper genom ett av gravfälten utgör även den en övrig kulturhistorisk lämning och även en fyndplats för runstensfragment vid hembygdsgården samt den fyndsamling som också finns i hembygdsgården.

De möjliga fornlämningarna utgörs dels av Nedra Runby gård och dels av bebyggelselämningen Ed 205. Nedra Runby gård är känd sedan sent 1600-tal i kartmaterialet men fortfarande i bruk, varför den inte utgör en fornlämning. Skulle dock gården komma att rivas eller överges är det troligt att den skulle få statusen fornlämning. Bebyggelselämningen, Ed 205, har i den arkeologiska utredningsrapporten från 2011 klassificerats som en övrig kulturhistorisk lämning och bebyggelsen finns heller inte med på någon karta före 1900-talets början. Detta gör att det är troligt att lämningen egentligen ska bedömas som en övrig kulturhistorisk lämning då den har utretts och statusen möjlig fornlämning bör diskuteras vidare med Länsstyrelsen.

Den lämning, Ed 48:2, som är undersökt och borttagen utgör del av gravfältet Zamores kulle. Vid utbyggnad av vägen nära gravfältet påträffades fyra skelettgravar med datering till cirka 1000-tal e.Kr. Dessa var inte synliga ovan mark och inte kända sedan tidigare.

Tidigare arkeologiska insatser

Inom planområdet har det inför detaljplanarbetet utförts två arkeologiska utredningar, en 2011 och en 2018, samt en arkeologisk förundersökning 2013. Den första utredningen och förundersökningen resulterade i nya lämningar och den fornlämningsbild vi ser idag. Bland annat tillkom gravfältet Ed 211 då tidigare kända gravar kunde knytas samman med de nya som påträffades. Även gravfältet Ed 47:1 fick en ny begränsning då fler gravar kom fram. På kartan härintill visas fornlämningarnas utbredning så som de är registrerade i Fornminnesregistret/ Forsök. Utöver denna utbredning har fornlämningarna även ett så kallat fornlämningsområde, vilket är en form av skyddsområde som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Frågan om fornlämningsområde prövas från fall till fall av länsstyrelsen.

Vid Ladbrovägen strax söder om korsningen Edsvägen-Hagvägen är marken nedanför Zamores kulle påverkad sedan tidigare.

Nedanför Nedra Runbys gårdsbebyggelse ligger ett gravfält. Detta gravfält är inte lika tydligt avläsbart i landskapet som gravfältet vid Zamores kulle.

Zamores kulle är skyltad med en skylt från Stockholms läns museum 1996. Fornlämningen vårdas av kommunen.

Ladbrosten utgörs av ett flyttblock som har ristningar på två sidor. Stenen ligger väl synligt från promenadvägen intill. Även om inte än är lika tydligt framträdande idag, öppnar dalgången upp sig mot norr och tydliggör det tidigare kommunikationsstråket. Stenen ligger i ett parti av hagmarkskaraktär.

4

Kulturmiljövärden

VAD BERÄTTAR MILJÖN?

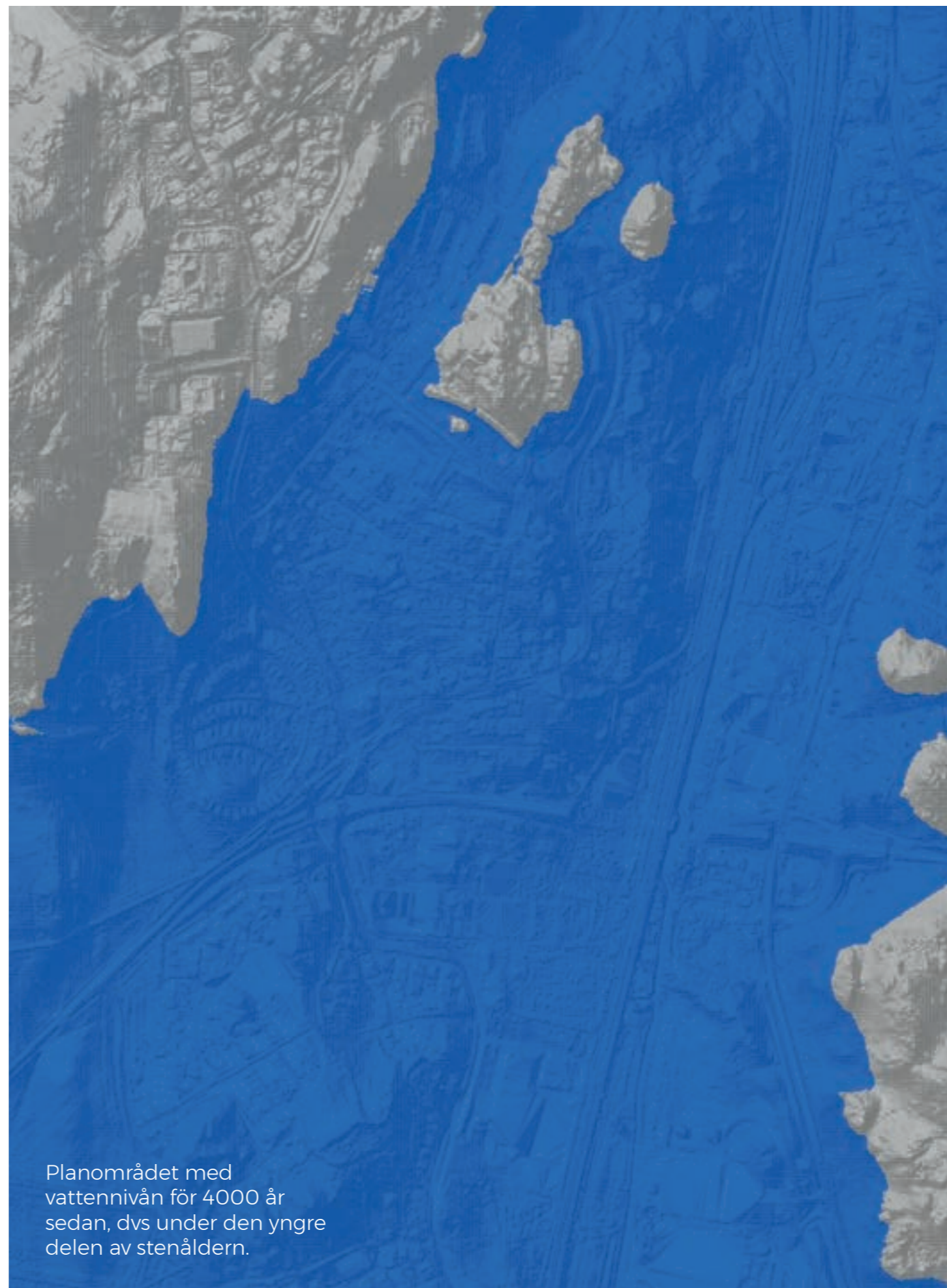
Naturgivna förutsättningar och det förhistoriska landskapet

Upplands Väsby ligger inom Mälardalens sprickdalslandskap. Väsbyån, eller Edsån som den också kallas, bildar botten i en relativt flack nord-sydligt orienterad sprickdal. Under den yngre stenåldern bestod det område som idag utgör Upplands Väsby kommun av ett skärgårdslandskap och det utredda området låg då helt under vatten. Större delen av det utredda området steg ur vattnet först under bronsåldern och de äldsta spåren i området är från denna tid.

Inom planområdet och i närområdet är det framförallt järnålderns fornlämningslandskap som är synligt idag. I närområdet finns gravfält, stensättningar, boplatser och runstenar från denna tid.

Under den yngre järnåldern var vattennivån cirka fem meter högre än idag vilket gjorde att Väsbyån var en farled sammankopplad med Mälaren och med Saltsjön. Ån löper i en sprickdal i nordsydlig riktning som avgränsas av en skarp brant belägen inom planområdet.

Norr om Nedra Runby gård ligger den så kallade Ladbrostenen väl synlig i landskapet intill den tidigare vattenleden. Ordet Ladbroska sannolikt tolkas som en slags kaj eller lastbrygga som legat på platsen vid ån, men någon rest av själva "ladbrons" konstruktion har inte påträffats. Ladbrostenen är speciell både genom att den nämner gården Runby som finns kvar idag och de personer som bodde där. Inskriptionen anger att Ingrid lät hugga stenen efter sina söner, som bodde i Runby och ägde gård där. Genom sitt läge visar den var vatten gick under sena delen av järnåldern. Runstenar restes ofta, eller som i detta fall, ristades på ett befintligt block, invid goda kommunikationspunkter. Brobyggen nämns ibland på runstenar. Det var intressant för framförallt kyrkan och den framväxande kungamakten att göra vägar framkomliga och att göra en bro för att underlätta detta sågs som en from gärning som kunde hjälpa själen i livet efter detta. På Ladbrostenen står även meningen - Krist hjälpe deras själ. De gravar som påträffades i och med vägbygget intill Zamores kulle låg i öst-västlig riktning och det, tillsammans med att det faktum att de just är skelettgravar pekar på att de är kristna begravningar från en brytningstid där man fortfarande begravde på de förhistoriska gravfälten, innan man började begrava på kyrkogården. De personer som omnämns på Ladbrostenen, Ingrid,

Planområdet med vattennivån för 4000 år sedan, dvs under den yngre delen av stenåldern.

Planområdet med vattennivån för 3000 år sedan, dvs under den yngre bronsåldern med lämningar från perioden markerade med rött

Planområdet med vattennivån för 1000 år sedan, dvs i slutet av järnåldern, med lämningar från perioden markerade med rött

Ingemar, Dan och Banke såg sig troligen som kristna i någon mening.

Ett litet stycke söderut finns en annan sten (Ed 149:1) med en ristning som endast består av en del av en slinga. Kanske gjordes denna sten aldrig klar, eller så har ristningen av någon anledning skadats.

Även om vi inte vet exakt var gårdsmiljön låg under järnålder och medeltid namnger Ladbrosten Runby gård, vilket innebär att det är ett av de tidigast belagda gårdsnamnen i Uppland. Gårdsbebyggelsen har säkerligen flyttat runt under olika tidsepoker men det är mycket troligt att en gårdsmiljö låg i närheten av nuvarande Nedra Runby gård.

I nära anslutning till Nedra Runby gård ligger områden med gravar från järnåldern. De tydligaste ligger på Zamores kulle strax söder om gårdsmiljön. Här finns en stor gravhög från den yngre järnåldern och inom gravfältet på Zamores kulle finns sammanlagt 16 gravar. Vissa gravar är tydliga gravhögar, medan andra är platta stensättningar som kan vara svåra att upptäcka.

De gravar som ligger i slutningen öster om gården är inte lika tydliga i landskapet som högarna på Zamores kulle, men de har alla koppling till Runby gård under järnåldern. Vid slutet av järnålder kan det ha funnits omkring 30 gårdar kring dagens Upplands Väsby. Runby var en då strategiskt placerad gård i landskapet och med goda förutsättningar för kommunikationer.

Vilundas förhistoria finns inte många spår av idag. Med utgångspunkt från kvarvarande fragmentariska lämningar låg antagligen den förhistoriska bebyggelsen till Vilunda by i anslutning till de gravar som finns bevarade i parken där Vilundavägen och Solvägen möter varandra. Tre runstenar finns på byns mark som berättar om de som levde där, men inga fornlämningar finns inom området.

Storhögen vid Zamores kulle med ytterligare en hög i bakgrunden. Gravtypen är typisk för den yngre järnåldern.

"Ingrid lät göra ladbron och hugga stenen efter Ingemar, sin man, och efter Dan och efter Banke, sina söner. De bodde i Runby och ägde där gård. Krist hjälpe deras själ. Detta skall vara till minne av männen, så länge människor leva."

(Ladbrostenens text översatt till nusvenska)

Bylandskapet

Det agrara landskapet och dess strukturer

Med sockenindelningen kom Väsbyån (eller Edsån) att utgöra en gräns mellan socknarna Hammarby och Ed, som fram till kommunsammanslagningen på 1950-talet fungerade som egna administrativa enheter. Ån utgjorde också gräns mellan Sollentuna och Vallentuna härad.

Det historiska landskapet och dess agrara strukturer har sannolikt sin grund i den yngre järnålderns landskap. Vilunda, vars namn tyder på att här funnits en kultplats, bör, liksom Runby, ha etablerats under förkristen tid. Det äldsta skriftliga belägget för Vilunda är från 1488, men det är först under 1500-talet som de skriftliga källorna i form av jordeböcker ger en mer heltäckande bild av bebyggelsen. Av Jordeböckerna framgår att det område som idag är Upplands Väsby kommun var en utpräglad bondbygd under 1500-talet. Runby som varit en sätesgård under medeltiden hade då förlorat sin roll som herresäte.

De äldsta kartorna upprättas under 1600-talet, vilket innebär att det är först då man mer detaljerat kan se ägo- och markgränser, markanvändning och olika bebyggelse- och odlingslägen. Markens användning och bebyggelsen placering har dock inte varit statisk utan varit stad i förändring, vilket de olika historiska kartorna visar. Före 1800-talets stora förändringar var landskapsrummen mer slutna och stora sammanhängande uppodlade slätter saknades. Ängsmarkerna tog upp större ytor medan åkermarkerna låg mer eller mindre splittrade. Väsbyåns breda dalgång var ett av de områden där relativt stora ytor var uppodlade. Under 1800-talets senare del kom nästan all ängsmark att odlas upp.

Kommunikationer

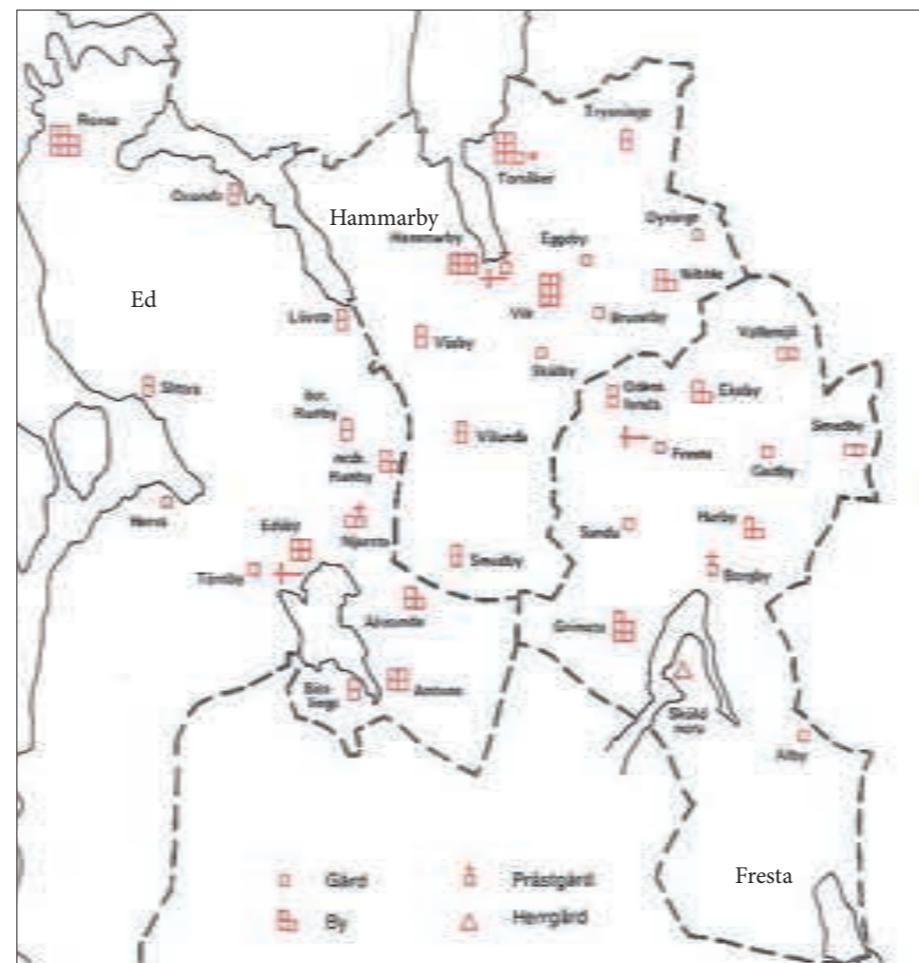
Då landsvägarna ofta var dåliga hade vintervägaren stor betydelse för långa transporter. På 1700-talet anges "Stora Uplands winter-vägen Edsedsvikenigenom". Leden gick mellan Uppsala och Stockholm via Väsbyån, vilket innebär att ån hade betydelse som transportled även sedan den inte längre var farbar med båt. Vägen övergavs på 1850-talet, då sjösänkningar gjorde att vägen inte längre kunde användas.

Den stora landsvägen har sedan lång tid tillbaka gått genom Hammarby och följer åsens sträckning och hade främst betydelse sommartid.

Runby

Nedra och Övra Runby är belägna på åsryggen strax väster om Väsbyån och järnvägen. I anslutning till Nedra Runbys befintliga gårdsmiljö finns gravfält från yngre järnålder vilka, liksom runstenen, visar att området varit bebott sedan denna tid. Det är ingen skarp gräns mellan det förhistoriska och det historiska landskapet. Genom att Ladbrostenen namnger Runby kan vi följa byn längre tillbaka i tiden än vad som vanligtvis är möjligt när det gäller dess namn och personer som bott där.

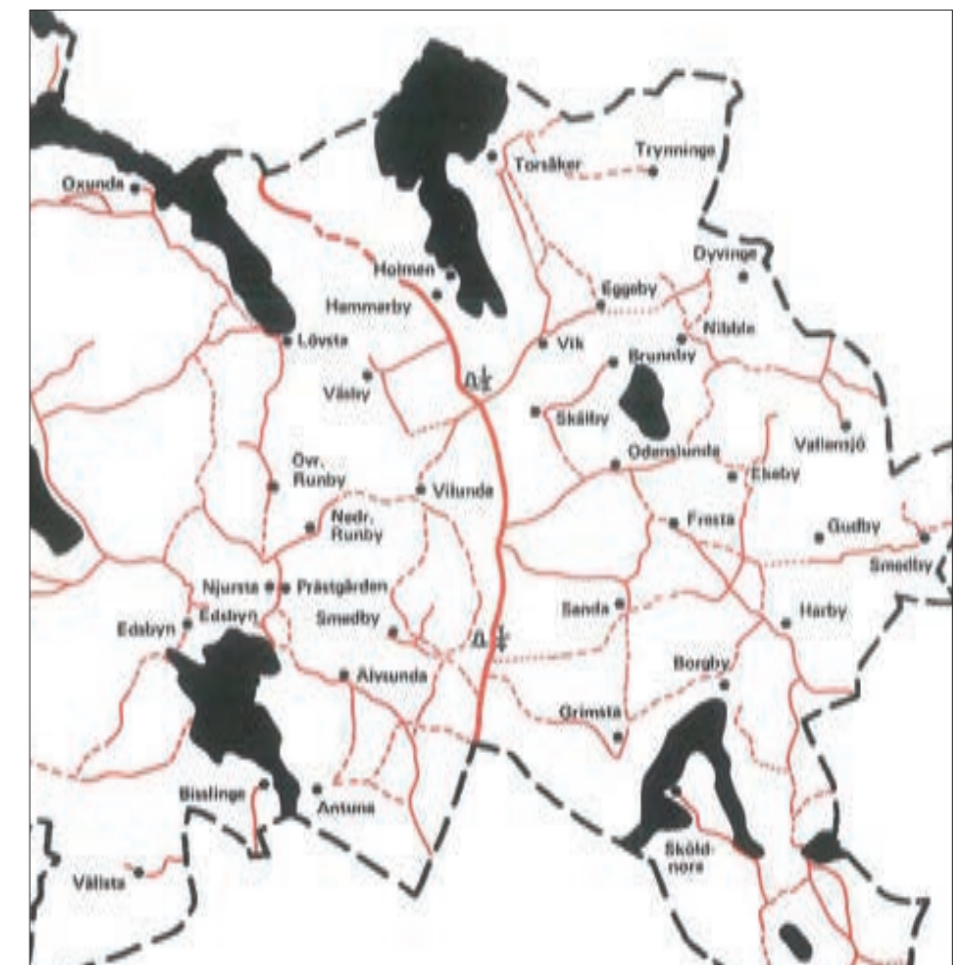
Under medeltiden var Runby den enda sätesgården i trakten. Den var under senare delen av 1200-talet och i början av 1300-talet säte för riksrådet och lagmannen Filip Finvidson Röde, en storman som stödde Magnus Ladulås med senare bytte sida och deltog i ett uppror mot honom. Runby har senare varit knutet till Birger Persson, som var far till Heliga Birgitta.

Bebyggelse och antal gårdar kring mitten av 1500-talet. Sockengränserna (streckade) har varit mycket stabila fram till 1900-talet. Ur Upplands Väsby, kulturhistoriska miljöer 1988.

Runby har sedan förlorat sin roll som sätesgård och i Gustav Vasas jordeböcker redovisas Runby som två byar: Övra och Nedra Runby. Övra Runby med två gårdar låg omkring 700 meter nordväst om Nedra Runby. I Nedra Runby fanns under 1600-talet tre gårdar som var frälsehemman, men som drogs in till staten under Karl XI:s tid. Gården kom att reserveras för regementspastorerna för Livregementet till häst.

Kartan från 1688 hanterar Runby som en enhet med totalt fyra gårdar, två belägna i övre Runby och två i nedre Runby. Kartan visar hur odlingsmarken var strukturerad mellan de båda byenheterna och båda byenheterna nyttjade marken intill ån. Till byn hörde också tre torp belägna i utmarken väster om bybebyggelsen. Det finns ingen bro över ån inritad på kartan, men den bör troligen ha legat i samma läge som den som finns angiven på kartan från 1702.

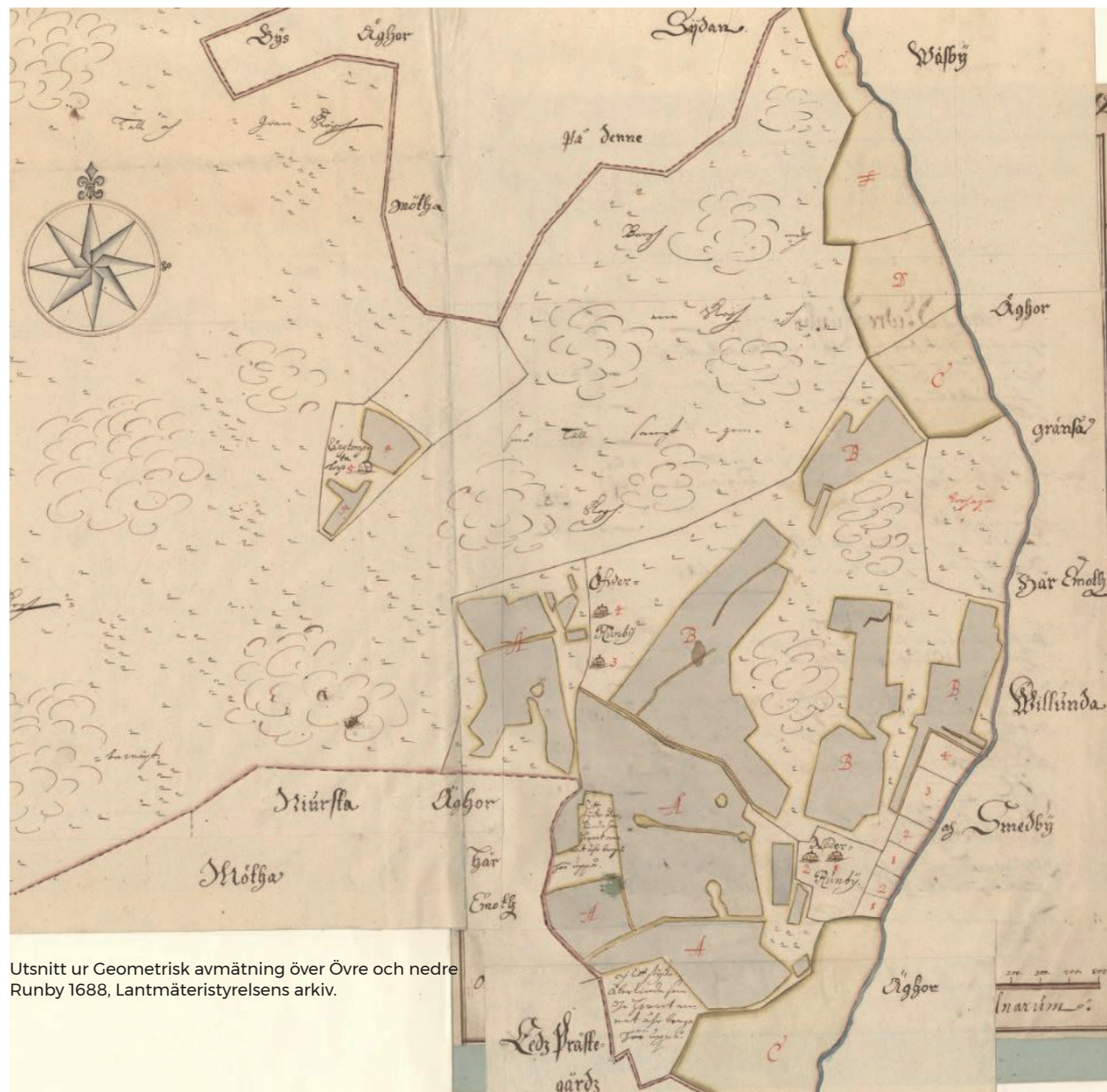
Vägnätet under 1700-talet. Ur Upplands Väsby, kulturhistoriska miljöer 1988 (efter Nordström 1973). De heldragna visar kvarvarande vägsträckningar och de streckade försvunna. Kring Nedra Runby finns delar av 1700-talets vägnät bevarat.

Nedre Runby var under 1700- och 1800-talen statligt löneboställe och den kvarvarande gården har bland annat varit bostad för regementsmusikern Antoine Zamore som givit namn åt den intilliggande Zamores kulle. Zamore var en av de personer med afrikanskt ursprung som kom till Sverige och kom att tjänsöra i det militära. Zamore fick 1784 tjänst som pukslagare i Hertig Carls livregemente till häst. Han bodde till en början i Gamla stan i Stockholm men med tjänsten följde bostället i Nedra Runby, dit han flyttade med sin familj. Hans stuga finns kvar idag, det äldre av de två bostadshusen. Den andra manbyggnaden tillkom 1848.

I slutet av 1800-talet fanns två gårdar i nedra Runby. Det är den östligaste av dessa som finns kvar idag. Gården arrenderades under den sista tiden, fram till jordbrukets avveckling 1963, ut till olika jordbrukare. Efter jordbrukets avveckling blev kommunen ägare till gården och sedan mitten av 1960-talet har den upplåtits till Hembygdsföreningen.

Nedra Runbys gårdsmiljö rymmer idag byggnader från olika tider från 1700-tal -1900-tal. Här finns både bostadshus och ekonomibyggnader med olika funktioner. Utifrån kartmaterial från kan man se hur gårdens bebyggelsestruktur förändrats under årens lopp, från en mer kringbyggd gård till ett öppnare byggnadssätt. Nedra Runby brukades in på 1960-talet och den bevarade gårdsmiljön kom sedan att bli hembygdsgård.

Väsbyån har utgjort en administrativ gräns under historisk tid, dels som sockengräns mellan Eds och Hammarby socknar, dels som häradsgrens mellan Vallentuna och Sollentuna. Den viktiga landsvägen i nord-sydlig riktning har inte gått genom det utredda området utan gick längre österut, ungefär där E4 senare kom att dras. Det utredda området låg ur transportsynpunkt inte särskilt centralt under historisk tid före järnvägens tillkomst. En väg mellan socknarna gick dock i öst-västlig riktning och passerade Väsbyån på en bro inom planområdet i närheten av dagens station. Det finns inga spår av bron idag, men vägsträckningen, som idag på ett ungefär motsvaras av Bills backe ned mot stationen är en struktur som finns med även på de äldsta kartorna som visar en väg mot bron över ån. En vägbank strax norr om Nedra Runby gård visar att vägen under det sena 1800-talet hade sitt exakta läge något längre söderut just här.

Utsnitt ur Geometrisk avmätning över Övre och nedre Runby 1688, Lantmäteristyrelsens arkiv.

Vilunda

Det första skriftliga belägget för byn Vilunda är från år 1488. Vilunda fick säterirättigheter år 1674, vilket innebar att adelsmannen på gården blev skattebefriad av kungen. Den nuvarande huvudbyggnaden på Vilunda härrör från 1784 och ligger numera kringbyggd av bebyggelse i centrala Upplands Väsby. Vilundas huvudbyggnad är en av kommunens äldsta bevarade byggnader och en viktig koppling till den jordbruksbygd som föregick stationssamhället och de efterföljande industrierna.

De historiska kartorna berättar bland annat om hur marken nyttjats och om vilka gårdar som ingick i byarna och hur vägarna gick i landskapet. Medan spåren av Vilundas historiska jordbruksmark och bymiljö är nästan helt utsuddad, har Runby bibehållit en hel del strukturer och bebyggelse som gör det möjligt att se förstå miljöns stora tidsdjup.

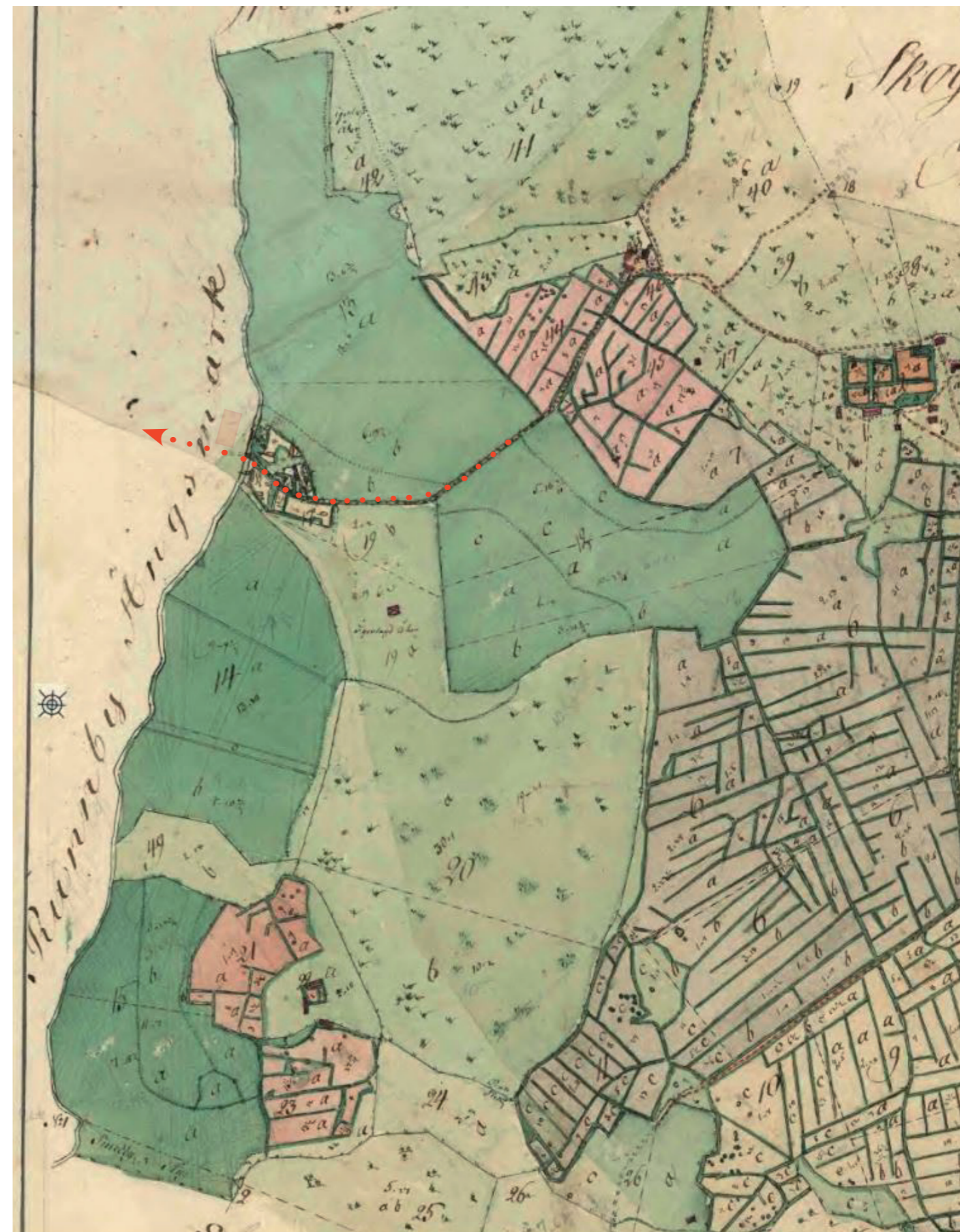
På Vilundas ägor har funnits tre torp, Löt, Korpkulla och Kapellet (tidigare Kappale). På platsen ligger idag bebyggelsen vid Henriksborg. Löt var sannolikt det torp som på kartan ligger i ägornas sydvästra del, neråt Mälarvägen – Optimusvägen. Kapellet låg i den sydvästra delen. Även om torpen är borta lever torpnamnen till viss del kvar i dagens ortsnamnskick.

Vy från väster mot järnvägsstationen och Väsby villastad med Väsby verkstäder och Optimus till höger. I förgrunden Runbys jordbrukslandskap med den väg som idag motsvaras av Bills backe. Ur Upplands Väsby kulturhistoriska miljöer 1988.

Utsnitt ur Arealavmätning från 1702, Lantmäterimyndighetens arkiv. I nedra Runby fanns då två gårdar av vilken en är bevarad i dag (markerad). I kartan markeras även den struktur som idag på ett ungefär är bevarad i form av Bills backe. 1700- och 1800-talets väg fortsatte över mot Vilunda gård och Hammarby kyrka. Det var i närheten av denna befintliga väg över ån, på Runby äng som stationen kom att placeras (rosa rektangel).

Utsnitt ur Storskifteskarta för Vilunda från 1815, Lantmäterimyndighetens arkiv. Liksom på den västra sidan av ån utgjordes marken närmast ån av ängsmark. I kartan syns den väg (markerad) som fortsatte över ån och där järnvägsstationen kom att placeras (rosa rektangel).

Järnvägen och industriorten

Järnvägens betydelse

På 1860-talet anlades Norra stambanan. Detta innebar helt nya förutsättningar när det gällde möjligheter att resa och därmed också möjlighet för industrin till transporter samt att använda billigare och mer perifer mark. I och med järnvägens och stationens tillkomst lades därmed grunden för det som skulle bli Upplands Väsby.

Stambanan drogs i dalgången utmed Väsbyåns sträckning och invigdes 1866. Stationsbyggnaden förlades på Runby ägor, på den del av ängen om skurits av från det övriga odlingslandskapet i och med järnvägens raka sträckning. Stationen förlades i anslutning till den bro över ån som knöt samman Runby och Vilunda samt socknarna Ed och Hammarby. I anslutning till bron fanns innan järnvägens dragning ett torp med tillhörande odlingslotter.

Den första stationen från 1860-talet ersattes redan 1908 av en ny station, utom den magasinsbyggnad som ligger norr om stationen och är en del av den äldsta stationen. De nya stationsbyggnaderna ritades av Folke Zettervall som var chefsarkitekt vid statens järnvägar och står bakom många av järnvägens byggnader från det tidiga 1900-talet. Väsby stationsbyggnader var utförda i en för tiden typisk nationalromantisk stil med mörk träpanel och markerade tegeltak. Kring stationen och vid Henriksborg förlades centrumfunktioner såsom posthus och lanthandel, senare

även taxistation och busstation. Stationsmiljön blev en naturlig centralpunkt i samhället. På äldre foton kan man se att stationsmiljön även sträckte sig väster om järnvägen. Här fanns en byggnad som var en del av stationsmiljön och vägen korsade järnvägen ungefär i nuvarande Bills backes förlängning. Senare tillkom även en vägpassage i nuvarande Edsvägens förlängning. Från järnvägen gick också stickspår över ån direkt till industrierna. Järnvägen fick dubbelspår 1905 och 1934 gick man över till eldrift. 1939-40 bytte stationen namn från Väsby till Upplands Väsby. I och med utvidgning av spåren har delar av stationsbebyggelsen som låg närmast spåret rivits, medan magasinsbyggnaden flyttades ett litet stycke österut.

Brukssamhället med Väsby villastad växer fram

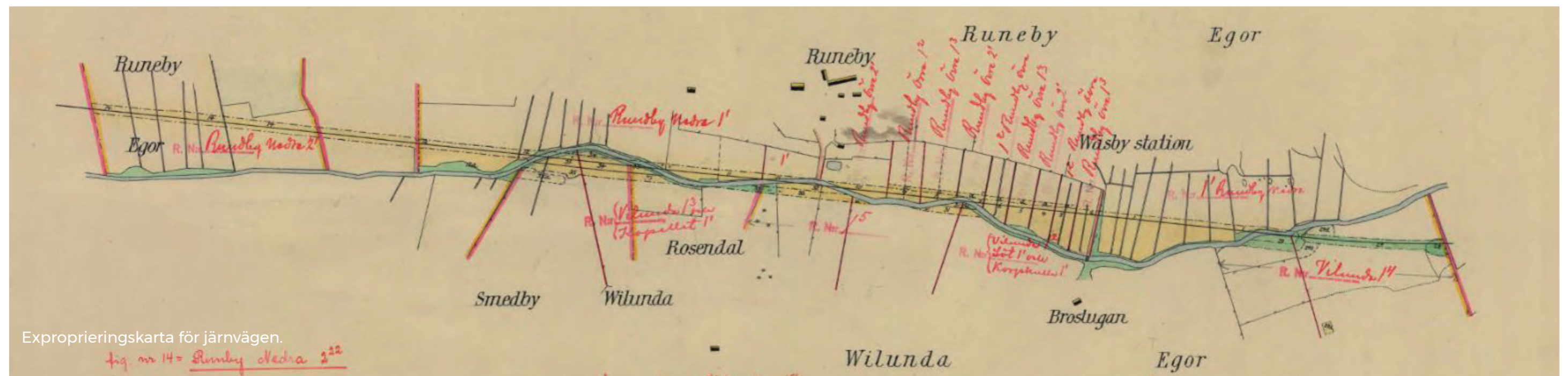
Väsby utvecklades till en början långsamt. De omgivande socknarna Hammarby, Ed och Fresta fortsatte att präglas av jordbrukslandskapet där de sockencentra som fanns sedan tidigare behöll sin funktion. Den första bebyggelsen som tillkom i anslutning till stationen var miljön kring Henriksborg, som började byggas på 1870-talet.

Utvecklingen av Stora Vilunda från ett säteri med central position i odlingslandskapet till att införlivas i ett samhälle tog sin början i slutet på 1800-talet. Förutsättningarna för utbyggnaden av villasamhället var de industrietableringar som gjordes i början av 1900-talet. Den första etableringen

skedde omkring 1903, då Anton Tamm, som varit disponent vid Skultuna bruk, köpte gården stora Vilunda och anlade Väsby verkstäder för tillverkning av bland annat mässingsrör. En del yrkeskunnig personal hade följt med från Skultuna bruk och samtidigt lärdes ny personal upp vid den nya anläggningen i Väsby som kom att få det lokala namnet Mässingen. Några år senare flyttade även Optimus sin Stockholmsverkstad till tomten på Stora Vilundas mark. Fabriksanläggningen togs i bruk 1908. Optimus tillverkade flera internationellt eftertraktade produkter och var kanske främst kända som tillverkare av fotogenkök.

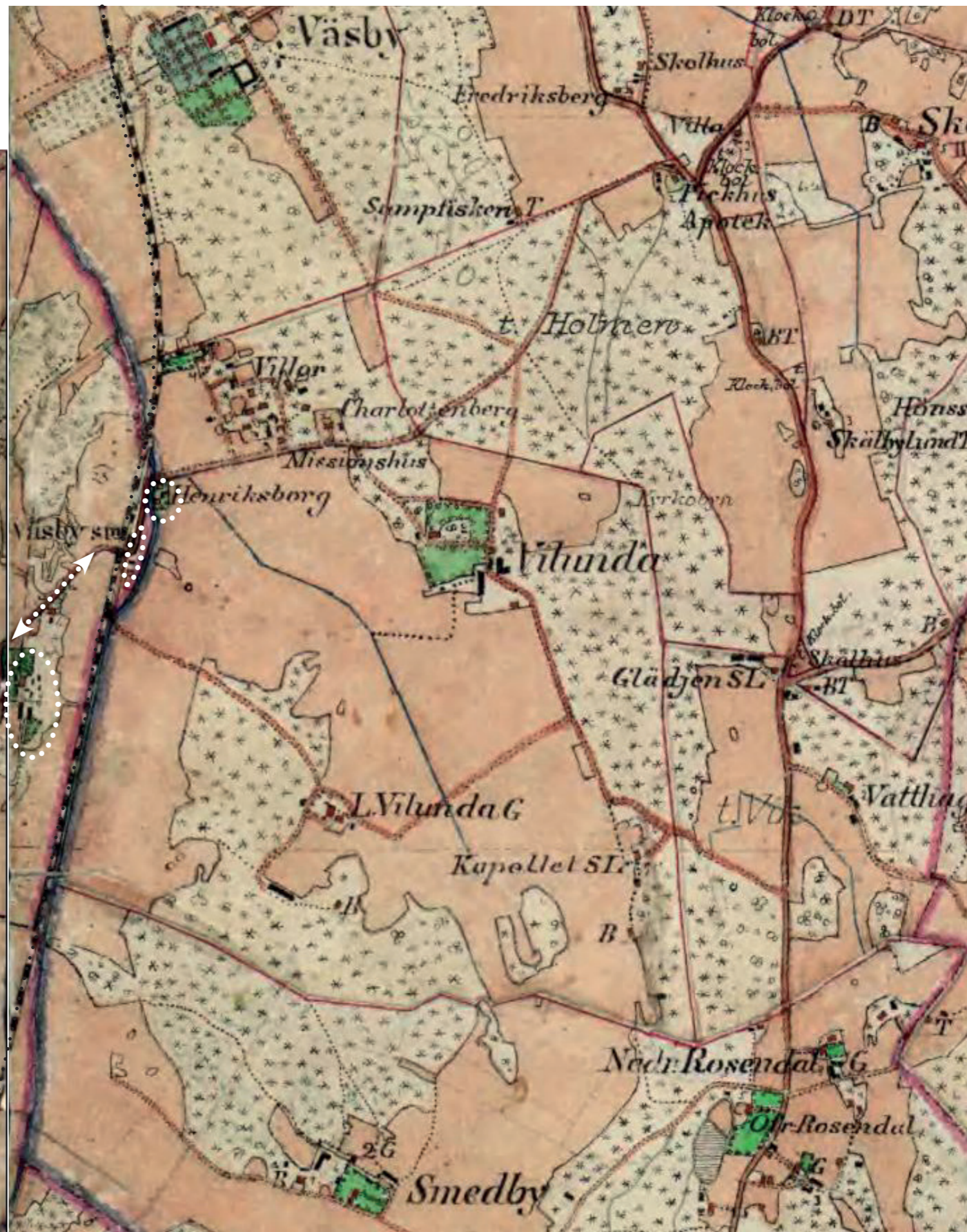
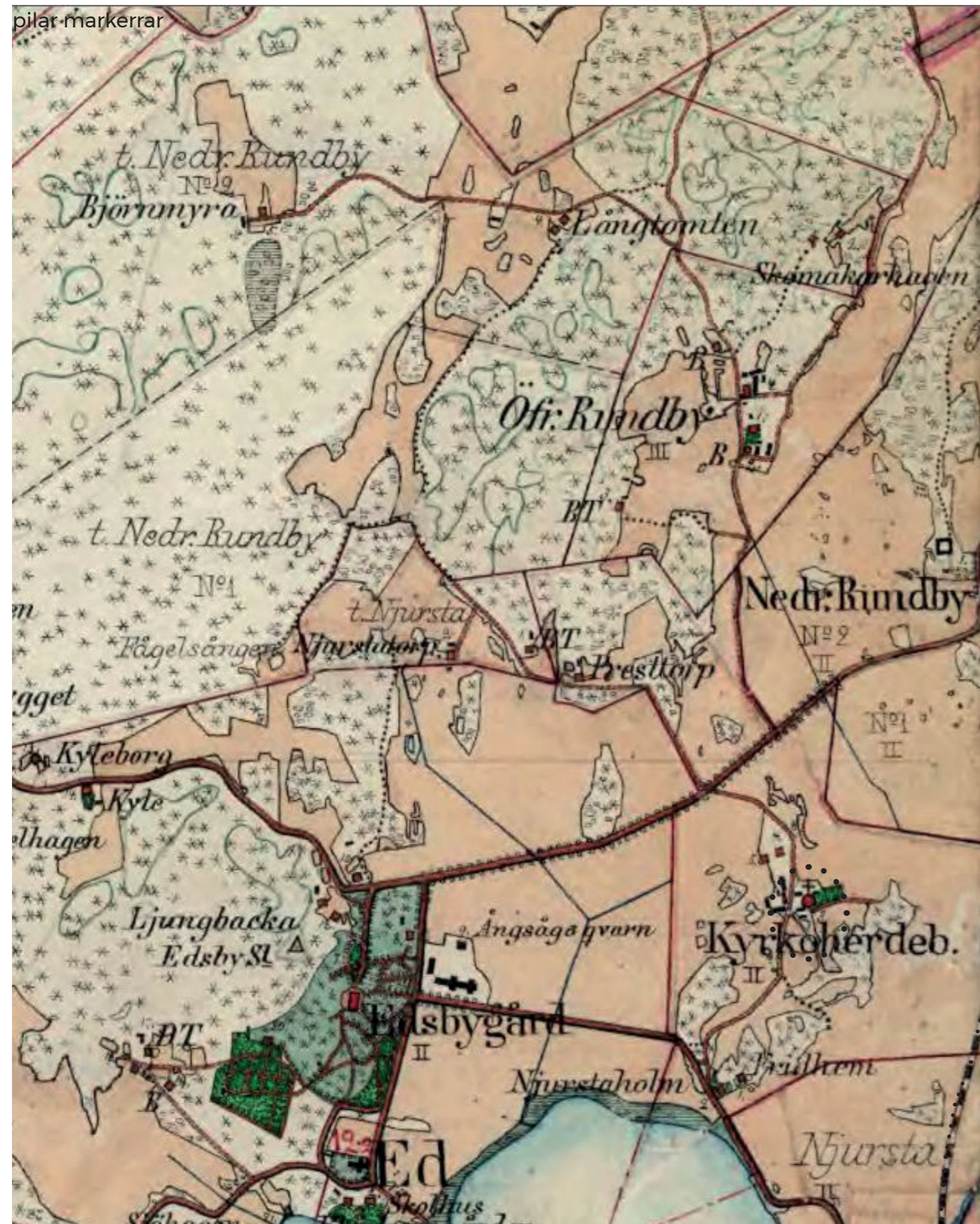
Stora Vilundas marker exploaterades för bebyggelse och en avstyckningsplan upprättades 1904. En villabebyggelse började byggas ut intill industrierna. En stadsplan för Väsby villastad, som fortfarande till delar finns kvar, upprättades 1910. Planen har tagit hänsyn till topografin och visar ett organiskt mönster som är typiskt för tiden. Planen fastställdes aldrig men har till viss del förverkligats. Bebyggelsen utgjordes huvudsakligen av arbetarbostäder till industrierna Väsby- och Optimusverken. Med de dominerande verksamheterna blev karaktären av brukssamhället tydlig, där många av arbetarna bodde i bostäder som tillhörde företaget.

På 1920-talet började villastadens bebyggelse att expandera utanför Vilundas marker. Inom Runbys ägor skedde en utbyggnad av villor i och med att delar av marken styckades för villatomter under 1920-talet.

Härdsekonomiska kartan är tillkommen i en brytningstid kring 1900 och visar både det historiska jordbrukslandskapet och industrialismens intåg med verksamheter och kommunikationer. Här syns det öppna odlingslandskapet i Väsbyåns dalgång med bymiljöer och ett äldre vägnät. Väsbyån har historiskt utgjort sockengräns och häradsgrens. I och med järnvägens tillkomst har ån rätats något. Vita pilar eller cirklar pekar ut karaktärer och miljöer av betydelse för de större sammanhangen som finns kvar i dagens landskap.

pilar-markerrar

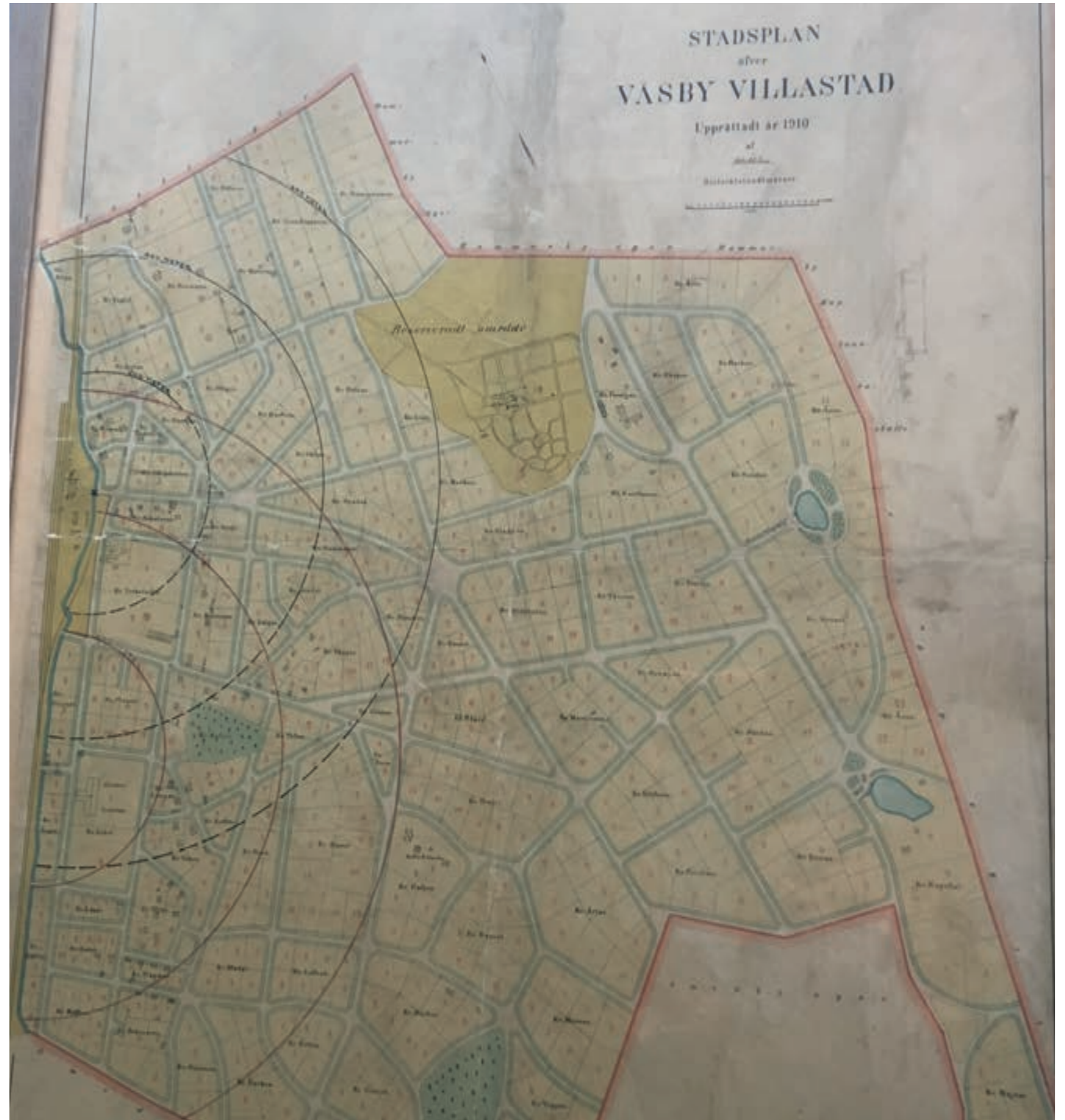
Härdsekonomiska kartan 1901-1906, Rikets allmänna kartverks arkiv.

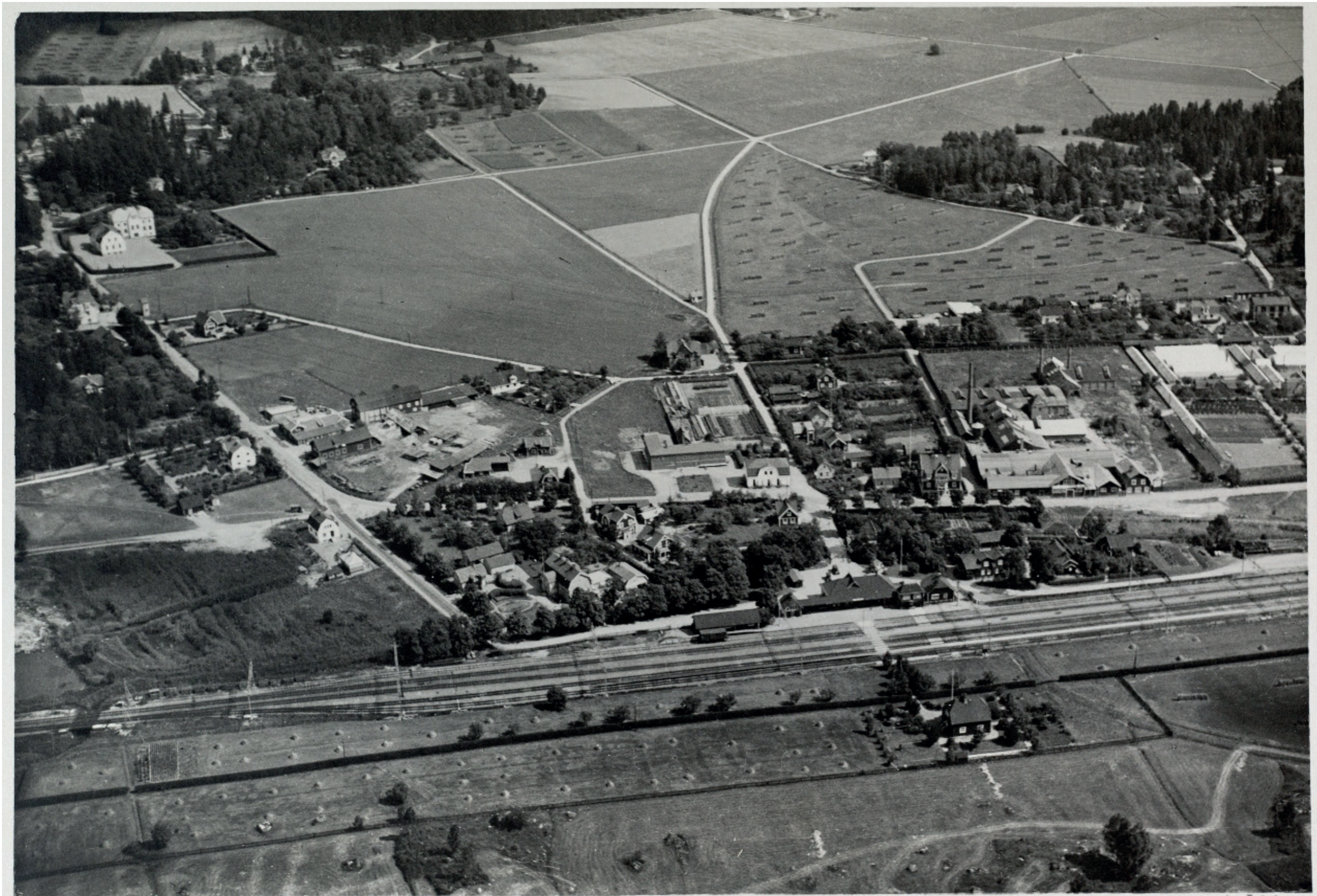
Väsby Station och Henriksborg på karta från 1904. På kartan syns det första stationshuset och Henriksborgs byggnader samt den första planerade villastaden. Ån är öppen och har ett i stort sett bibehållet lopp. I söder syns Väsby verkstäder.

Väsby's första stationshus som 1908 ersattes av nuvarande byggnader. Magasinsbyggnaden syns i bakgrunden. Äldre Vykort. Digitalt museum.

Stadsplan över Väsby Villastad upprättad 1910. Planen omfattade ett stort område. Vägnätet är organiskt med grönska utefter kvarterens små platsbildningar, där i vissa fall även vatten ingår. Planen är typisk för tidens idéer med trädgårdsstaden som ett ideal. Cirkelarna markerar avstånd till stationen.

Flygfotot från 1936 visar tydligt miljön kring stationen med det bostadshus kopplat till järnvägstationen på järnvägens västra sida och som arkitektoniskt ansluter till stationen och Runbys odlingslandskap. Den äldre vägen över ån anas till vänster i bildens nedre del. Från järnvägen utgår Centralvägen som huvudaxel och den halvcirkelrunda formen som ån ger vid stationen förstärks med träd och grönska. Även den samlade bebyggelsemiljön vid Henriksborg omgärdas av träd och grönska. Bilden visar även hur småskalig stationsmiljön tedde sig ännu vid denna tid. Till höger i bild syns Wäsby Verkstäder.

Väsby Station. Okänd Fotograf,
Järnvägsmuseet/Digitalt museum.

Folke Zettervall

Folke Zettervall var chefsarkitekt vid statens järnvägar mellan 1898 - 1931. I och med detta har han ritat en mängd stationshus över hela landet under denna tid. Han ritade även andra järnvägsanknutna byggnader såsom banvaktsstugor, godsmagasin, ställverk, personalbostäder och också byggnader utan järnvägsanknytning, som tingshus, hotell och bostadshus.

Hans byggnader från det tidiga 1900-talet är präglade av den vid tiden rådande nationalromantiken, ofta i rött tegel eller mörkt eller rött trä och med höga tegeltak. Flera av Zettervalls byggnader finns kvar idag och utgör ofta karaktäristiska exempel på offentliga byggnader från tidigt 1900-tal. Vissa av byggnaderna, som Sollefteå tingshus och Malmslätts station, är idag byggnadsminnen.

Exempel på byggnadsverk i urval

- Alvesta station
- Fagersta station
- Avesta Krylbo station
- Norra station, Stockholm (rivet)
- Stuvsta station
- Sollefteå tingshus
- Strandvägen 63 i Stockholm
- Vagnhärad station
- Sölvesborgs station
- Hässleholms station
- Malmslätts station
- Gnesta station
- Krylbo tingshus
- Kontrolltornet, Solna

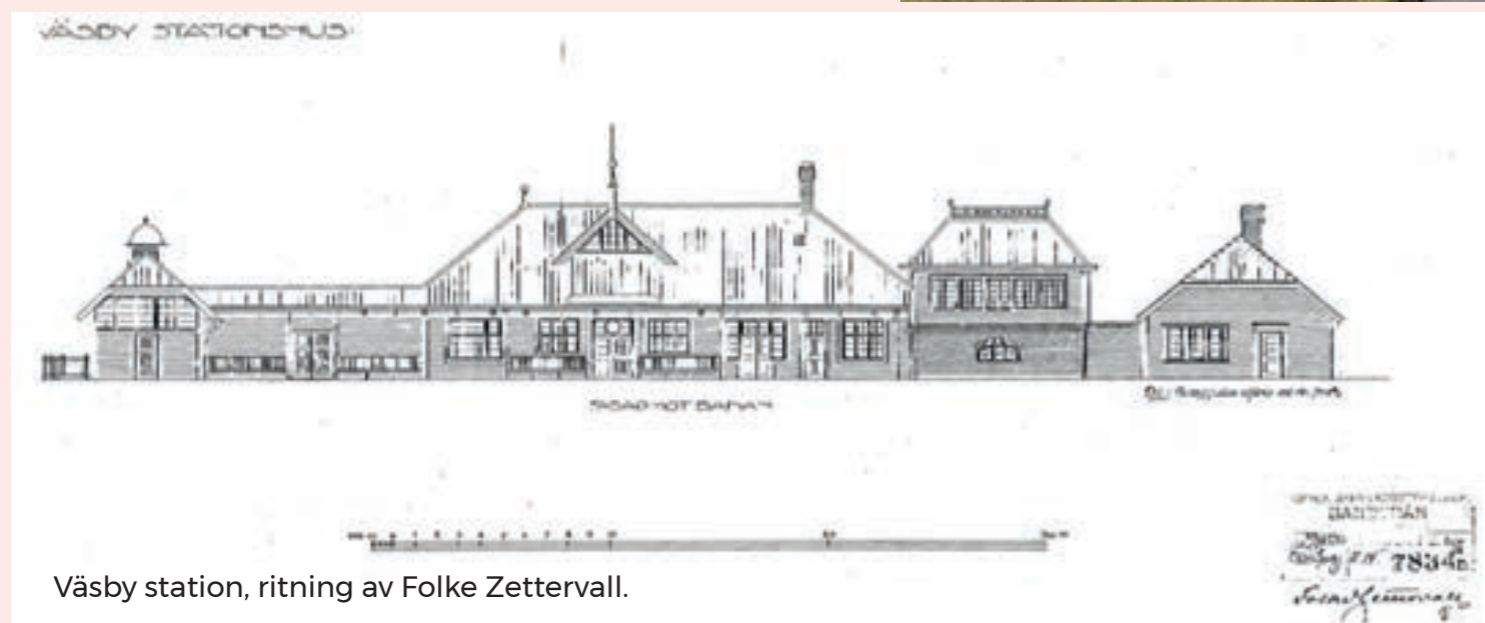
Sollefteå tingshus.

Malmslätts f.d. stationshus,
Foto: Håkan Svensson.

Utsikt utefter ån med Väsbys verkstäder, Foto ca 1900-1909 Järnvägsmuseet.

Väsbys station, ritning av Folke Zettervall.

Förortssamhället

Kommunsammanslagning och expansion

Kring mitten av 1900-talet genomfördes en kommunalreform i Sverige som innebar att antalet landskommuner i landet radikalt skulle minska. Grunden till detta var att befolkningsunderlaget var litet i många av landskommunerna. Nuvarande Upplands Väsby kommun utgjordes före sammanslagningen av tre kommuner med grund i den gamla sockenindelningen, nämligen Ed, Hammarby och Fresta. Detta innebar alltså att områdena öster och väster om ån hade ett eget kommunalt självstyre. I kommunerna fanns en motvilja mot sammanslagningen, framför allt i Ed, där kommunalnämnden menade att kommunen inte hade några problem att klara sina uppgifter och att man såg att befolkningen skulle komma att växa.

Med hotet om kommunsammanslagning diskuterades i kommunalnämnden vid mitten av 1940-talet att man måste vidta kraftåtgärder för att öka bostadsbyggandet och inflyttningen. Man såg ett problem i att det i stort sett endast byggts enfamiljshus för eget behov. Kommunen föreslog att ett fastighetsbolag skulle bildas med uppgift att förvärva fastigheter i kommunen. 1948 lade Eds kommun fram en generalplan som var utarbetad av vattenbyggnadsbyrån. Denna följdes av generalplaner för Hammarby och Fresta som skulle visa på de olika kommunernas förmåga att fortsätta utgöra egna enheter. Trots motståndet mot kommunsammanslagning togs beslutet att kommunerna skulle slås samman., vilket skedde 1952. Ingen av generalplanerna fastställdes, men de kom att utgöra en grund för den utbyggnad som genomfördes under 1950- och 1960-talet.

Det är i denna tid de första stjärnhusen planerades. Dessa byggdes av Svenska Metallverken som byggherre, medan de hus som tillkom under 1960-talet uppfördes av Väsbyhem. Projektet var ett av flera projekt med arkitektur av hög klass under efterkrigstiden som tillsammans skapat ett pussel av karaktäristiska områden med bebyggelse, de flesta i en till ytan stor skala, men med en intimitet och småskalighet i boendemiljön. Andra exempel de radhus som byggdes i norra delen av Runby och Ägget som tillkom i början av 1960-talet.

Den första renodlade bostadsmässan i Sverige var Bo85 som hölls i Upplands Väsby 1985, efter ett initiativ från Bostadsdepartementet som ville uppmuntra kvalitativt och

långsiktigt byggande. Mässan kan ses som ett led i byggande av bostadsområden med tydlig karaktär som byggdes i efterkrigstidens Upplands Väsby. Visningsområdena i Bo85 kom att avsluta Runby mot norr. De angränsande naturområdena utgjorde en viktig del i stadsplaneförslaget som fastställdes 1984. I planbestämmelsen manifesterades mässans motto "Bygg för gemenskap."

En del i efterkrigstidens expansion och samhällsbyggande var också större vägprojekt kopplade till den ökande bilismen. Den industri- och verksamhetsmiljö som växte fram söder om Zamoras kulle och mot Njursta är en del av denna expansion kopplad till bilismens samhälle. Inom fastigheten Runby 1:9 anlades den första verksamheten av AB vägförbättringar som var kopplad till denna vägrelaterade utveckling. Efter det tillkom flera verksamheter av olika slag i området, som i och med anläggande av Mälärvägen kom att få ett centralt läge ur transportsynpunkt.

Stationsområdet genomgick förändringar i och med att stationen blev pendeltågstation och en gång anlades under spåren. En större ombyggnad av både stationsbyggnaderna och av planen framför stationen genomfördes under tidigt 1960-tal. Senare har stationsanläggningen tagit ett större område i anspråk med en ny stationsanläggning gångbro över spåren och ytor för bilparkering.

Bilismens samhälle

Under 1950-talet skedde en kraftig ökning av privatbilismen. Motorvägar byggdes i hela landet och för Upplands Väsby utveckling hade sannolikt utbyggnaden av Arlanda flygplats och E4:an stor betydelse. Motorvägen invigdes 1963 och går i stort sett i samma sträckning som den gamla utefter åsen mellan Uppsala och Stockholm. I östvästlig riktning anlades Mälärvägen som lades på bro över järnvägen. AB Vägförbättringar är ett av de företag som arbetade med de många vägar som byggdes ut vid denna tid. I Ed tillkom även industri- och verksamhetsetableringar med Njursta industriområde, där Skånska Cementgjuteriet etablerade sig 1962.

I stadsplanen från 1957 bekräftas Centralvägens struktur och södra delen av Henriksborgsområdet är utlagt till park.

Program för Bo85.

Industrierna sedda från gravfältet sydost om Eds Prästgård före Mälurvägens tillkomst. Foto Stockholms läns museum.

Ekonomiska kartan från 1952.

Ekonomiska kartan från 1979.

Stora förändringar har skett sedan det tidiga 1950-talet. Nya industri- och bostadsområden samt vägar har tillkommit och jordbruksmark har tagits i anspråk för bebyggelse. Dessutom har stora delar av den äldre villabebyggelsen ersatts med bostadsbebyggelse av olika skala och karaktär.

KULTURHISTORISKT VÄRDE

Översikt

Möjlighet till kunskap och förståelse

Genom dalgången och Väsbyån går det att förstå landskapets förutsättningar och vattenvägens tidigare betydelse som farled. De olika fornlämningarna bidrar i hög grad till att tidsdjupet ned i järnålder kan förstås. Ladbrostenen ger ett ovanligt tidigt belägg för namnet Runby och berättar om de människor som levde där, samt visar en koppling till ån med den ”Ladbro” som nämns på stenen. Runby gård och det omgivande landskapet berättar både om förhistorien och om det äldre odlingslandskapet. Ladbrostenen och Zamores kulle är dessutom skyltade. Genom promenadstråk utefter ån och på Runby-sidan kan ån, dalgången och landskapets historia upplevas. Bills backe är som struktur del av ett äldre vägnät som tidigare kopplade samman socknarna genom en bro över ån ungefär i stationens nuvarande läge.

Invid stationsområdet kan stationsområdets framväxt och tidiga utveckling avläsas genom järnvägsstationen och Henriksborg vid Väsbyån. Centralvägen med stationen i fonden utgör viktiga strukturer. Inom Runby har villa Karlsro vid Bills backe en koppling till stationsmiljön och berättar om den tidiga villabebyggelsen som till stora delar försvunnit inom Runby.

Efterkrigstidens bostadsbyggande och expansion tydliggörs inom området av stjärnhusen vid Hagvägen vilka berättar om ideal om luft och ljus och om industrins roll i bostadsbyggandet vid tiden. De visar också på en anpassning till det befintliga landskapet. Ställverket invid järnvägen är en av de byggnader som visar på teknisk utveckling under 1900-talet och den omsorg om gestaltningen, om än i standardiserad form, som ägnades denna typ av teknikbyggnader.

Under 1900-talets andra hälft växer även nya verksamhets- och industriområden fram, vilket återspeglas genom bebyggelsen inom Runby 1:9, som representerar en första utbyggnadsfas av industriområdet kring Mälarvägen.

Kulturhistorisk helhet

Nedra Runby gård ger idag, tack vare den väl bevarade gårdsmiljön med flera olika byggnader i form av bostadshus och ekonomibyggnader från olika tider, en ovanligt hel bild av en gård, för att ligga i en tätort. Även om det omgivande landskapet förändrats i och med att Upplands Väsby utvecklats,

har gårdsmiljön bibehållit ett sammanhang i landskapet, där delar av den äldre landskapet med hagmarkskaraktär är bevarat. Det finns också flera olika byggnader med olika funktioner tillkomna under olika tider som berättar att detta är en gårdsmiljö som varit jordbruk in på 1900-talet. Genom att flera olika fornlämningar går att uppleva i ett landskapssammanhang kring Nedra Runby finns en helhet med flera inslag från det förhistoriska landskapet i miljön. Stjärnhusen vid Hagvägen utgör ett av ortens arkitektoniskt intressanta bebyggelseprojekt, väl integrerat i det omgivande landskapet. AB Vägförbättringars bebyggelse är idag delvis riven vilket gör att den har en lägre grad av helhet.

På den östra sidan av ån har landskapet genom gått stora förändringar. Omvandlingen av de tidigare industrimiljöerna och delar av Väsby villastads bebyggelse har gjort att helheten minskat. Avseende industrin som en betydelsefull del av ortens utveckling är denna berättelse idag mer otydlig i och med att nästan hela den centralt belägna industrimiljön är borta, utom vissa enskilda byggnader. Stora Vilundas huvudbyggnad från 1784 är bevarad inom centrala Upplands Väsby bebyggelse, men kopplingen mot stationsområdet är idag otydlig. De förändringar stationsbebyggelsen genomgått samt kulverteringen av ån har också inneburit en lägre helhet. Henriksborg är den miljö öster om järnvägen som bäst bibehållit sin helhet med en äldre och småskalig karaktär från ortens tidiga utveckling.

Kulturhistorisk relevans

Det finns en rik och intressant historia knuten till Runby gård både under förhistorisk tid och historisk tid som bedöms vara av intresse både på ett lokalt, regionalt och nationellt plan. Genom Ladbrostenen blir platsen särskilt intressant och utgör en del av den större berättelsen om Uppland vid denna tid. Fornlämningarna har stor betydelse för att förstå platsens tidsdjup, särskilt som många andra fornlämningar i närområdet tagits bort. Av fornlämningarna är Gravfältet på Zamores kulle och Ladbrostenen särskilt tydliga. Nedra Runby har också en intressant historia kopplad till sig genom de historiskt intressanta personer som har koppling till gården.

Järnvägen och stationsområdet med Henriksborg invid ån kan sägas utgöra orten Upplands Väsby historiska kärna. Miljön bedöms därmed ha hög relevans på lokal nivå även i de delar miljön vid har genomgått stora ändringar och där läsbarheten har påverkats negativt.

Stjärnhusen är ett av flera tydliga exempel på en genomarbetad arkitektonisk gestaltning av ett område med bebyggelse inom Upplands Väsby. Miljön är ett av flera karakteristiska bostadsprojekt under efterkrigstiden i Upplands Väsby och har en högt kulturhistoriskt värde på ett lokalt plan. Planeringen med utvecklingen av orten Upplands Väsby kan liknas vid ett pussel där olika bitar vittnar om olika skeden i ortens utveckling, med flera viktiga stadsbyggnadsprojekt under efterkrigstiden, där Stjärnhusen och långbågarna är två tydliga exempel. Den bevarade Hagmarken väster om järnvägen är också en del i planeringen, då den utgör en skyddszon mot dåvarande industri och järnvägen och man har även vid mitten av 1900-talet värnat fornlämningar och omgivande landskap. AB Vägförbättringars bebyggelse har ett värde på ett lokalt plan både genom sin tidigare verksamhet och sin arkitektur.

Upplands Väsby - identitet och karaktär

När en stad utvecklas är det viktigt att bygga vidare på de värdebärande karaktärer och kvalitéer som utmärker platsen.

Något som särskilt utmärker Upplands Väsby är den höga nivå avseende stadsbyggande och arkitektur som har förverkligats under 1900-talet, trots att orten varit relativt liten. En viktig del i stadens identitet är därför de tydliga och arkitektoniskt genomarbetade bebyggelsemiljöerna som exempelvis stjärnhusen från 1950-60-tal, Ägget och Långbågarna från 1960-tal, samt miljön från Bo -85.

När staden utvecklas är det därför viktigt:

- att vid tillägg inte skada eller negativt påverka de karaktärer och kvalitéer som utmärker dessa miljöer
- att i nya projekt bygga vidare på denna identitet med en hög ambition i arkitektur och boendemiljö

Översiktskarta kultrumiljövärden

Kulturhistoriskt värdefulla miljöer eller bebyggelse

1. Ladbrostenen
2. Zamores kulle
3. Nedra Runby, gårdsmiljö och fornlämningar
4. Karlsro
5. Stjärnhusen
6. Ställverket
7. AB Vägförbättringars byggnader.
8. Stationsområdet och Henriksborg

Betydelsefulla kulturhistoriska strukturer

- A. Dalgången med järnvägen och Väsbyån
- B. Bills backe (Det exakta läget för vägsträckningen kan ha varierat över tid)
- C. Centralvägen med stationen i fonden
- D. Nedra Runby - Runby Hage med rester av kulturlandskap och flera fornlämningar

Teckenförklaring

Värden utpekade i kommunalt

- "Helhetsmiljö" - större områden som har en för kommunen värdefull struktur i behåll
- "Närmiljö" - område som särskilt ingående belyser viktiga delar i kommunens historia
- "Enstaka kulturminnen" Kulturresevat i detaljplan

Kultrumiljövärden (WSP)

- Kulturhistoriskt värdefull miljö/bebyggelse
- Betydelsefull kulturhistorisk struktur
- Väsbyån

Fmis

- Fornlämning yta
- Fornlämning punkt

Landskapssammang och strukturer

Beskrivning

Genom Upplands Väsby löper järnvägen som en tydlig struktur genom dalgången med Väsbyån. Dalgången utgjorde under förhistorisk tid en kommunikationsled och under historisk tid en administrativ gräns mellan Eds och Hammarby socknar samt mellan häraderna Sollentuna och Vallentuna. Ån och dalgången kan idag upplevas genom promenadvägar i dalgångens sträckning

En bro gick under lång tid över ån i närheten av stationen och en väg gick förbi Nedra Runby gård mot Hammarby. Bills Backe utgör en del av denna äldre vägstruktur som syns på 1700-talskartorna. Det exakta läget för vägen kan ha varierat. (1.)

Landskapet öster om ån har i norra delen kvar sin nära koppling mellan ån och bebyggelsen vid Henriksborg. I övrigt är det dock till största delen präglad av det moderna Upplands Väsby med storskalig bebyggelse och bebyggelse som är under utveckling, bland annat i form av Messingen och ny bostadsbebyggelse som ersatt de tidigare industrimiljöerna. Här präglar också flera högre byggnader stadssiluetten. Längre söderut vidtar ett glesare industrilandskap. Utmed ån vidtar i söder ett jordbrukslandskap.

Utefter större delen av ån leder ett promenadstråk där ån har en naturlig karaktär. Vid stranden finns fundament som visar att ett tidigare stickspår gått över ån in mot industrin (2). Kring bussterminalens område och järnvägsstationen är ån kulverterad och även promenadstråket upplevs som brutet.

På västra sidan av ån är området längst i söder präglad av industribyggelse från 1900-talets senare del. Här gick tidigare Edsvägen tidigare över järnvägen. (3.) Landskapets topografi är tydlig med höjdryggen som löper väster om järnvägen. I norra delen går järnvägen över ån och där ån viker av mot väster ligger Ladbrostena. I norr vidtar ett öppet landskap mot stora Väsby.

Värdering

Dalgången med Väsbyån har betydelse för att förstå det förhistoriska landskapet och det historiska landskapet med administrativ indelning och lokalisering av gårds- eller

bymiljöer. Den utgör idag ett delvis sammanhängande grönt stråk med fornlämningar och bevarad bybebyggelse vilket ger möjlighet att läsa både förhistoriska och historiska landskapliga sammanhang. Samtidigt är dalgången också präglad av bebyggelse och verksamheter av olika slag då den ligger inom tätorten och inte minst av järnvägen med Upplands Väsby stationsanläggning.

Lagrum

I Plan- och bygglagen 2 kap § 3 anges att planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till bland annat natur- och kulturvärden, främja:

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder [...]. PBL 2 kap § 6 innebär bland annat att planläggning av bebyggelse ock byggnadsverk ska ske på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

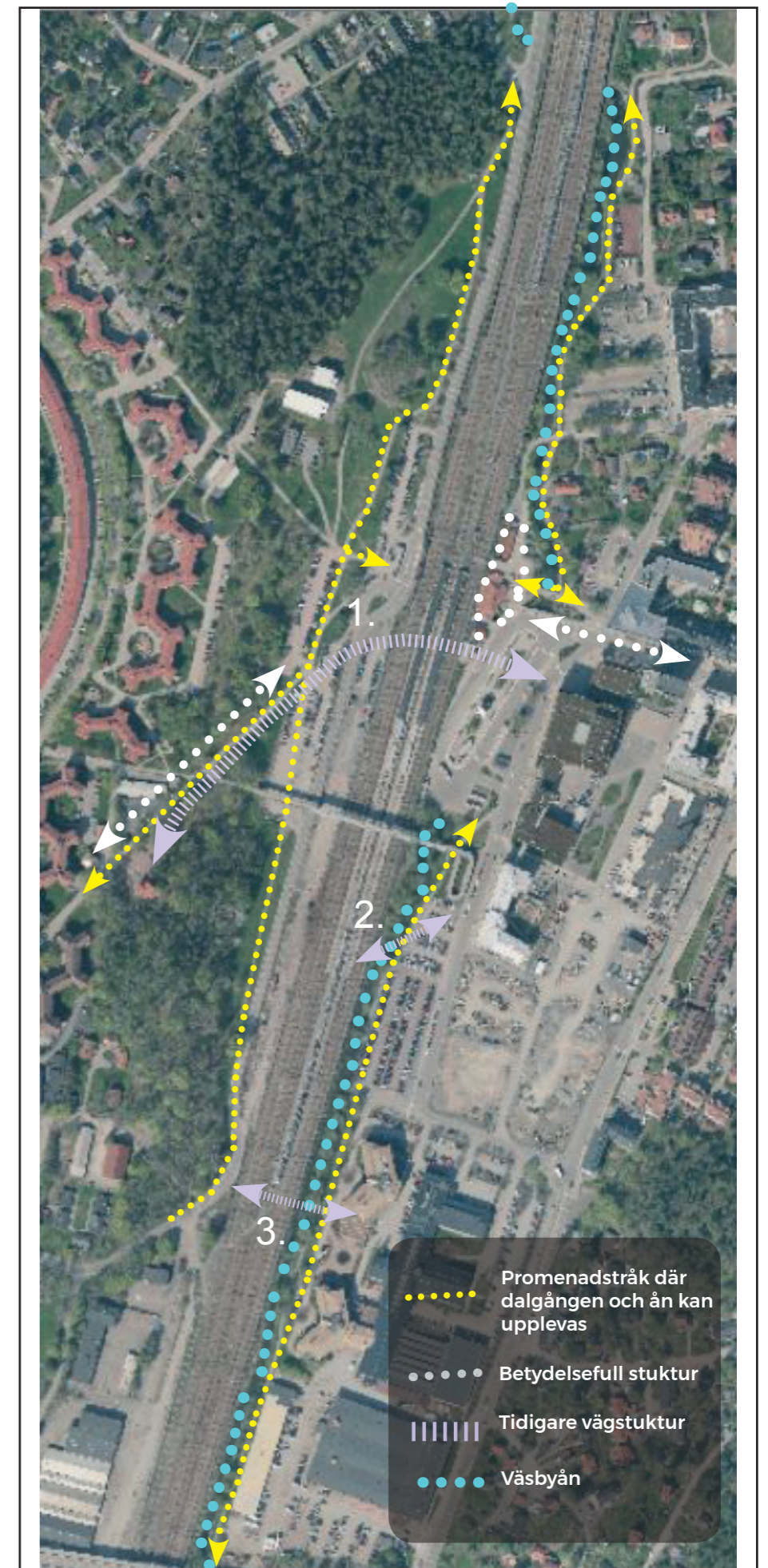
Karaktärer att värna

- Dalgången i nord-sydlig riktning
- Åns naturkaraktär i söder om bussterminalen och vid Henriksborg
- Promenadstråk på båda sidor om järnvägen där ån och dalgången samt viktiga fornlämningar som Ladbrostena går att uppleva.
- Väsbyån, Bills backe, Centralvägen och platsen för stationen som betydelsefulla strukturer. Bills backe utgör en struktur i landskapet med lång kontinuitet, på äldre kartor en väg som gick över ån mot Vilunda, där stationen kom att läggas.

Känslighet och potential

Betydelsefulla landskapssammanhang och strukturer är känsliga för åtgärder som bryter strukturer och försvårar läsbarheten av ån och dalgången.

Det finns potential att stärka kulturmiljövärden genom att bättre tydliggöra eller återskapa försvunna eller skadade strukturer som exempelvis Väsbyån som idag delvis är kulverterad.

I södra delen av planområdet går en promenadväg utefter ån med naturliga stränder. I söder öppnar ett jordbrukslandskap upp sig.

Vid ån finns fundamenten kvar från en bro där tidigare ett stickspår gick direkt in till industrierna.

Kulturmiljön är en del av Upplevelsestråket, Väsbyån och Runby är två av stråkets etapper. Årummet utgör en del av miljön vid Henriksborg.

Stora delar av årummet har en naturlig karaktär där dalgången kan upplevas.

Runby hage

Beskrivning

Delar av Nedre Runbys äldre kulturlandskap och strukturer finns kvar och utgör idag ett grönt stråk mellan Zamores kulle och Ladbrostenen. Ned mot järnvägen finns delar av det som på äldre kartor kallas Runby äng. Närmast järnvägen tas idag stora ytor upp av parkeringsplatser. Uppe på höjdryggen ligger stjärnhusen som är byggda på ett sådant sätt att det omgivande kulturlandskapets karaktär i stora drag bibehållits. I skogsbrynet i norra delen av området ligger några byggnader av tillfällig karaktär.

Värdering

Inom Runby hage finns möjligt att uppleva gårdsmiljön med fornlämningar i ett landskapssammanhang. Gårdsmiljön och de kvarvarande delarna av det omgivande kulturlandskapet med vissa bevarade strukturer, de tidigare brukade markerna och omgivande hagmarksvegetation berättar om tiden innan ortens tillkomst, samt om att detta centrala område brukades fram på 1960-talet. Att byns namn nämns på Ladbrostenen gör att vi kan följa den och de människor som ägt gården ovanligt långt tillbaka i tiden.

Inom området finns kärnområden med värdebärande uttryck som bedöms ha särskilt höga värden vid Zamores kulle, Invid Nedra Runby gård och kring Ladbrostenen.

Lagrum och tidigare ställningstaganden

I kulturmiljöprogrammet är Runby Hage utpekad som *Helhetsmiljö*, en miljö som har en för kommunen värdefull kulturhistorisk struktur i behåll. Stjärnhusen är utpekade som *närmiljöer*, ett område som särskilt ingående belyser viktiga delar av kommunens historia. Ladbrostenen, Hembygdsgården och ställverket är utpekade i kulturmiljöprogrammet som *enskilda kulturminnen*.

I planbeskrivning för området från 1952 (Plannr 13 Laga kraft 1958-01-10) anges att ett större område utmed järnvägen på grund av terrängförhållanden och störningar från järnvägen frilagts från bebyggelse. Här beskrivs också att norra delen av hagmarksområdet, där Ladbrostenen ligger, har en vänlig karaktär och vacker vegetation. Detta har utlagts som park. Fornlämningar i form av stensättningar har enligt planbeskrivningen också undantagits från bebyggelse.

I plan- och bygglagen 2 kap 3 § anges att *"Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja*

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder[...]

PBL 2 kap § 6 innebär bland planläggning av bebyggelse och byggnadsverk ska ske på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

(Angående Kulturmiljölagen, se avsnitt för fornlämningar)

Bärande karaktärer och uttryck

- Karaktären av äldre kulturlandskap - tidigare odlingsmark, skogsbackar av hagmarkskaraktär som fond. Detta är särskilt tydligt kring Runby gård samt kring Ladbrostenen.
- Synliga fornlämningar i landskapet.
- Det gröna sambandet i landskapet mellan Zamores kulle och Ladbrostenen med Nedra Runbys gårdsmiljö som en del i landskapssammanhanget. Ladbrostenen har ett landskapssammanhang som gör att det möjligt att se kopplingen till ån och Runby.
- Bills backe har exempelvis som är en sträckning som går igen på kartor från tidigt 1700-tal, då vägen gick över en bro över ån mot Vilunda och Hammarby socken.

Känslighet och potential

Delar av området kring fornlämningar och gårdsmiljön är mycket känsligt för förändring eller ingrepp. Större delen av området är känsligt för åtgärder som innebär att sammanhanget i landskapsrummet eller viktiga strukturer försvinner. Utefter järnvägen är landskapet delvis tåligare så länge åtgärden tar hänsyn till topografi samt landskaps- och stadsbild.

Det finns potential att bibehålla ett sammanhang i landskapet genom promenadstråk. Värden kan tydliggöras genom vård och skyltning.

Runbys gårdsmiljö från promenadstråket öster om gården.

Flygfoto från 1960.
Väsbykartan.

Nuvarande Bills backe motsvarar på ett ungefär en äldre vägstruktur som kan följas tillbaka till 1700-talskartorna.

Promenadstråket mot Ladbrostenen.

Nedra Runby gård

Beskrivning

Namnet Runby finns belagt redan på Ladbrostenen och i gårdsmiljöns närhet finns gravar som vittnar om att området brukades under den yngre järnåldern. Under medeltiden var Runby gård en betydelsefull gård, som tillhörde några av tidens stormän. Gården kom sedan att tillhöra Runsa, men drogs under 1600-talet in till kronan och kom att få funktionen av löneboställe för anställda inom det militära. Mest känd av de som bebott gården är kanske Antoine Zamore, som var pukslagare i livregementet till häst under sent 1700-tal. Han var en av de personer med afrikanskt ursprung som tjänstgjorde vid hovet och i det militära. Han har även fått ge namn åt kullen söder om gården. Gården brukades fram till 1963.

Medan den västra av de tidigare två gårdarna inom Nedra Runby idag är försvunnen utgör den östra en gårdsmiljö med bebyggelse som vuxit fram från 1700-talet och framåt. Inom gårdsmiljön finns flera byggnader med olika funktioner: Det ljusa reveterade huset är manbyggnaden från 1847, byggnaden i norr, kallad Zamores stuga uppfördes 1765. I övrigt finns inom gårdsanläggningen visthusbod från 1790, dass, höns- och svinhus, vagnslider, loge, ladugård och sädesmagasin från 1920-talet. Söder om grindarna finns ladugård, sannolikt från sent 1800-tal och en ekonomibyggnad, tillkommen något senare.

Värdering

Nedra Runby gård ger idag tack vare den väl bevarade gårdsmiljön med olika byggnader från olika tider, bl a två manbyggnader, bodar, fähus, ladugård och magasin, en ovanligt hel bild av en gård, för att ligga i en tätort. Genom de gravar som finns intill gården och Ladbrostenen har platsen ett stort tidsdjup och har värden både på ett lokalt plan och genom att gården nämns på Ladbrostenen även betydelse i ett större perspektiv, på ett nationellt plan och i och med att den är en del av berättelsen om Uppland under yngre järnålder samt i och med att historiskt intressanta personer bott här.

Själva gårdsmiljön har en välbevarad bebyggelse med byggnader från olika tider som vittnar om ett kontinuerligt brukande fram till 1900-talets andra hälft. Byggnaderna har underhållits på ett sådant sätt att de bevarar karaktär och äldre detaljer. Miljön har ett mycket högt kulturhistoriskt värde och är av avgörande betydelse för att förstå platsen.

Hela gårdsmiljön bedöms vara särskilt värdefullt enligt vad som avses i 8 kap 13 § PBL.

Tidigare ställningstaganden

Nedra Runby 2:4 har i kulturmiljöprogrammet pekats ut som ett *särskilt värdefullt kulturminne*. I kulturmiljöprogrammet anges även att till miljön hör ett visst omkringliggande område, som behövs ur upplevelsesynpunkt. Miljön pekades även ut som omistlig i en kulturmiljöinventering 1973.

Den del av miljön som ligger innanför grindarna är utsatt som Kulturresevat i detaljplan. Samtliga byggnader innanför grindarna har q-bestämmelse i detaljplan som innebär rivningsförbud och olika restriktioner med hänsyn till det kulturhistoriska värdet för respektive byggnad.

Karaktärer att värna

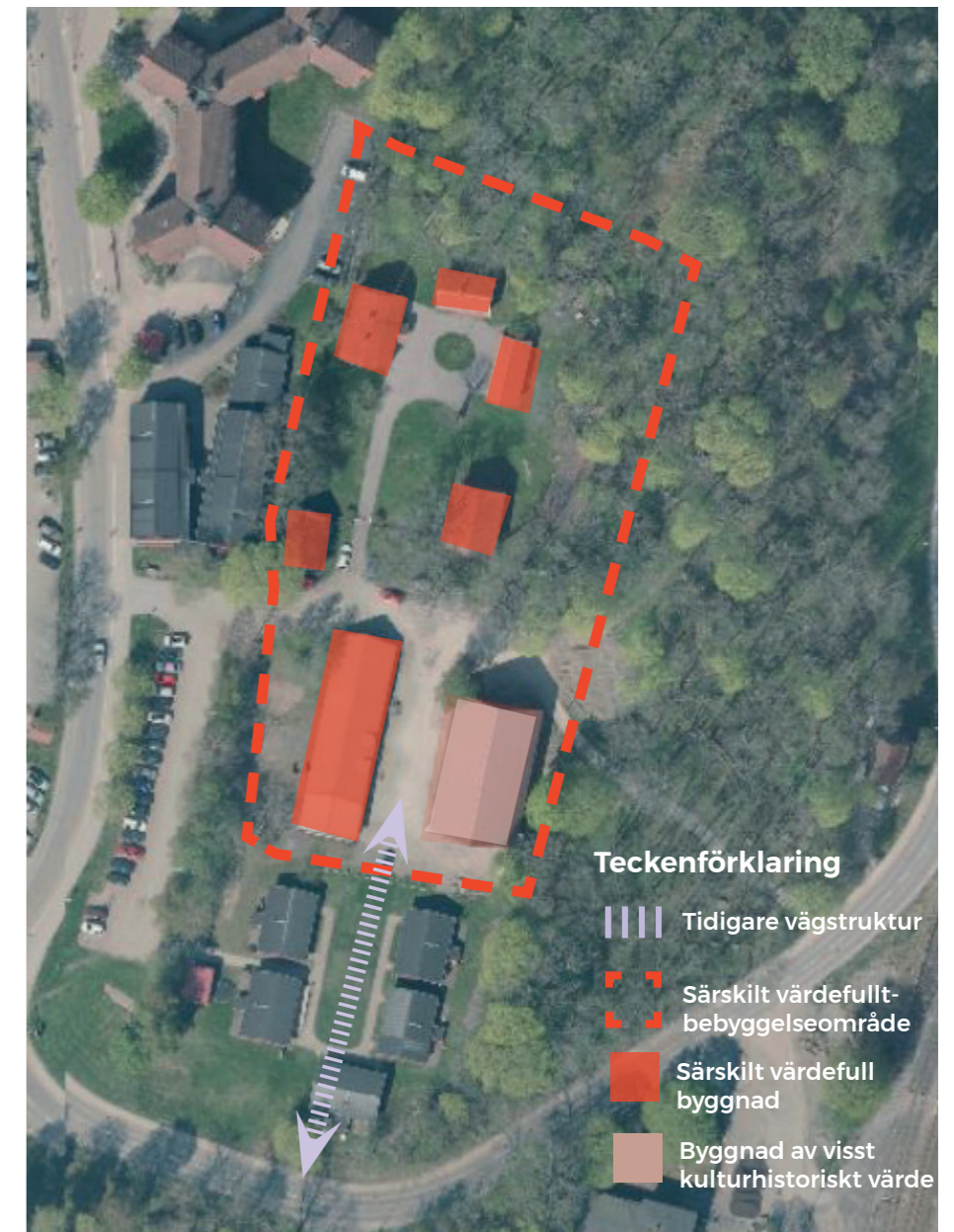
- Hela gårdsmiljön med byggnader som representerar olika funktioner och tillkomsttid.
- Gårdsmiljön med landskapssammanhang utan storskalig bebyggelse i gårdsmiljöns omedelbara närhet.
- Omgivande synliga fornlämningar som är en del av gårdens historia

Känslighet och potential

Gårdsmiljön bedöms vara mycket känslig och inom gårdsmiljön. Innanför grindarna, bör förändringar undvikas. Gårdsmiljön är känslig för åtgärder som bryter dess närmaste landskapssammanhang och sammanhanget mot närliggande fornlämningar.

Även de två ekonomibyggnaderna söder om gården bedöms ingå i den mycket känsliga miljön, men potential kan finnas till komplettering, såvida den är anpassad avseende karaktär och skala.

Det kan även finnas potential att stärka kulturmiljövärden genom att tydliggöra samband med fornlämningar med Zamores kulle samt tydliggöra tidigare vägstruktur mot söder. (Se foto till höger)

Flygfoto 1960,
Väsbykartan.

Gårdsmiljön vid Nedra Runby med ett stort antal välbevarade byggnader.

Ladugårdsbyggnaden söder om grindarna utgör tillsammans med den senare tillkomna ekonomibyggnaden intill en del av gårdsmiljön.

Gårdsmiljön med stjärnhusen i bakgrunden

Gårdsmiljön sedd från Ladbrovågen.

Karlsro

Beskrivning

Karlsro är en villa uppförd ca 1902-1904 vid Bills backe intill Nedre Runbys gårdsmiljö. Villan har tidigare varit stinsbostad. Den var privatbostad fram till 2015, då den köptes in av kommunen. Villan renoverades genomgripande 2016, varvid bland annat fönster, panel och takbeläggning byttes och genomgripande ombyggnad gjordes interiört. I samband med ombyggnaden gjordes även ändringar i trädgården, vilken ska kunna användas som en park öppen för alla. I trädgården har bland annat vissa träd tagits bort och den har fått ny belysning. Till sina grunddrag har trädgården dock bevarat sin karaktär och bevarar några äldre fruktträd. Uthus och jordkällare har inte renoverats. Villan nyttjas idag för PRO:s verksamhet.

Värdering

Karlsro representerar den första utbyggnadsfasen av Väsby sedan järnvägen tillkommit. Villan är typisk för villaarkitektur kring sekelskiftet 1900 och är en av få bevarade småhus från den första utbyggnadsfasen av stationssamhället. Med sin tidigare funktion som stinsbostad har den direkt anknytning till järnvägen och stationen. Till relativt nyligen låg också en villa intill Karlsro, men denna är idag riven.

Byggnaden bevarar i stort sin karaktär. Uthuslänga och jordkällare är välbevarade även vad avser äldre detaljer som dörrar och fönster. Dessa byggnader har stor betydelse för möjligheten att uppleva miljön som villa från tiden kring sekelskiftet 1900. I trädgården finns äldre fruktträd som bidrar till förståelsen av miljön.

Karlsro med uthus och jordkällare bedöms utgöra särskilt värdefull bebyggelse enligt vad som avses i 8 kap 13 § i Plan- och bygglagen.

Tidigare ställningstaganden

Bebyggelsen saknar skydd i plan och är inte sedan tidigare utpekad. Den ligger dock inom Runby hage som i kulturmiljöprogrammet pekats ut som en helhetsmiljö, vilket innebär att det är ett område som har en för kommunen värdefull struktur.

Karaktärer att värna

- Trädgården med äldre fruktträd
- Bebyggelsens karaktär exteriört. (Huvudbyggnad, uthuslänga och jordkällare)

Känslighet och potential

Både bebyggelse och trädgård är känsliga för förändringar som ändrar miljöns karaktär eller en alltför storskalig bebyggelse i miljöns omedelbara närhet.

Det finns potential att nyttja miljön som del i det sammanhållande grönstråket och miljön bedöms tåla komplettering i närmiljön om skala och karaktär anpassas till miljön.

Karlsro

Jordkällaren

Uthuslängan bevarar äldre karaktär och detaljer

Karlsro ligger inom det gröna landskapsområdets vid Nedra Runby

Stationsområdet och Henriksborg

Beskrivning

Väsby station är förlagd på det som tidigare var en del av Runby äng, i dalgången invid Väsbyån mellan Övre och Nedre Runbys och Stora Vilundas marker. Henriksborg, som tidigare varit lanthandel, var den första bebyggelse som tillkom i anslutning till stationen på 1870-talet och miljön är idag en bevarad del av den första småskaliga bebyggelsen som växte fram i stationens närhet från 1870-tal t o m 1920-talet.

Ett första stationshus byggdes 1865, men kom redan 1908 att ersättas av nuvarande byggnad efter ritningar av Folke Zettervall, som ritade ett flertal av de stationsbyggnader som uppfördes vid tiden. Det finns ingen järnvägspark i den mening som avses när man talar om järnvägsparker i form av en mer representativ offentlig miljö som skulle bilda en entré till städer eller samhällen. Men av äldre foton framgår att miljön ändå var prydlig och grön med ordentliga grusvägar, vilket vittnar om en omsorg om den miljö som mötte resenären. Väsby som samhälle uppstod med järnvägen och var en liten ort under 1900-talets första del. Detta märks också på järnvägsstationen som är relativt liten och i trä. Centralvägen är planlagd som en huvudaxel med stationen i foden

Järnvägsstationens byggnader är idag till stor del präglade av ombyggnationer som utförts i flera omgångar. En byggnadsdel från den ursprungliga byggnaden har också rivits. Bebyggelsen består idag av Magasinet, som är en godsterminal från 1866, stationsbyggnaden och Posthuset från 1908. Godsmagasinet är flyttat ett antal meter öster om ursprunglig placering.

Värdering

Stationsområdet och Henriksborg har en stor betydelse för att förstå ortens uppkomst och tidiga utveckling, särskilt som industrimiljöerna och bebyggelsen från Väsby villastad vid stationen i övrigt till stora delar är borta idag.

Järnvägsstationen och miljön kring stationen har sedan stationens tillkomst varit en viktig och central plats och utgör därför en viktig struktur för att förstå ortens tillkomst och utveckling. Stationsbyggnaden, posthuset och magasinet har genomgått ombyggnationer som gör att deras kulturhistoriska värde minskat. Stationsbyggnaden och posthuset bevarar volym och takform och visar ännu tydligt att detta varit en stationsbyggnad. Magasinsbyggnaden har bevarade äldre delar

interiört, men exteriör är det svårt att avläsa att detta är en äldre magasinsbyggnad. Själva planen framför stationen är också förändrad och ån är kulverterad vid stationen. Stationsmiljön är, trots att de enskilda byggnaderna har ändrats, av betydelse för att förstå samhällets uppkomst och tidiga utveckling. Upplands Väsby stationsbebyggelse är en av få bevarade på järnvägssträckan.

Miljön kring Henriksborg har en väl bevarad helhet och utgör en samlad bebyggelse av äldre karaktär invid ån. Det enskilda byggnaderna bevarar också sin äldre karaktär. Miljön kring Henriksborg bedöms på ett lokalt plan ha ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Genom de stora förändringar som Upplands Väsby genomgått under senare år, då bland annat industribyggnaden som tillhört Väsby verkstäder och Optimus försvunnit, är bebyggelsen invid ån med Henriksborg av stor betydelse för att förstå stationssamhällets uppkomst och tidiga utveckling under 1800-talet och det tidiga 1900-talet.

Miljön bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt vad som avses i 8 kap 13 § i plan- och bygglagen

Lagrum och befintliga ställningstaganden

Miljön är i sin helhet utpekad i Upplands Väsby kulturmiljöprogram som en *närmiljö*, ett område som särskilt ingående belyser viktiga delar av kommunens historia. Henriksborgs äldre bebyggelse har fått skydd i detaljplan för Järnvägsparken (2017).

Plan- och bygglagen 2 kap § 6 innebär bland annat att planläggning av bebyggelse och byggnadsverk ska ske på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

Karaktärer att värna

- Henriksborgsområdets äldre småskaliga bebyggelse intill ån och stationen. Grönska inom miljön och årummet som ett viktigt grönt stråk i den småskaliga äldre miljön.
- Betydelsefulla strukturer som Centralvägen och platsen för stationen.

- Stationen som en viktig central plats som bidrar till förståelsen för ortens uppkomst och tidiga utveckling.

Känslighet och potential

Miljön vid Henriksborg bedöms vara mycket känslig för åtgärder som innebär ändringar av bebyggelsen och dess äldre karaktär, samt förtätning inom eller i anslutning till området i en annan skala eller i en karaktär som avviker från den samlade bebyggelsen. Miljön vid Henriksborg är också känslig för åtgärder som påverkar öppenheten och luftigheten i miljön.

I och med att både byggnaderna och miljön kring stationen präglas av många olika förändringar är stationsmiljön generellt tåligare. Miljön är dock känslig för åtgärder som tar bort bärande karaktärer eller bryter viktiga strukturer som Centralvägen och stationsmiljöns koppling mot Henriksborg och Väsbyån.

Potential finns att stärka sammanhangen mellan ån, stationen och Henriksborg, med promenadstråket utefter ån. Potential finns att stärka kulturmiljövärden genom att återskapa ån där den idag är kulverterad.

Väsby Station från spåret mars 2019.

Stationsbyggnaden och posthusbyggnaden till vänster med planen framför stationen.

Upplands Väsby station 1961, då nyligen ombyggd. Postlokalen har blivit taxistation, manskapsrum och pannrum. Tunnelbyggnad pågår.
Foto Järnvägsmuseet.

Postlokalen är sammanbyggd med stationshuset. Foto troligen 1920-1930-tal, Järnvägsmuseet.

Väsby Station ca 1931. Okänd Fotograf, Järnvägsmuseet/Digitalt museum.

Upplands Väsby Station ca 1950. Taket har förenklats och pannrum har inretts i byggnaden.
Okänd Fotograf, Järnvägsmuseet/Digitalt museum.

Magasinet är flyttat ett litet stycke åt öster och är exteriört kraftigt förändrat. Vissa interiörer är bevarade. Magasinet är den äldsta byggnaden relaterad till stationsområdet.

Miljön vid Henriksborg är en välbevarad del av stationsområdets äldsta centrala bebyggelse. För att bibehålla sina värden behöver anpassning avseende skala, luft och ljus samt kopplingen till ån beaktas och tillskott i närmiljön bör anpassas.

Foto sannolikt ungefär taget från Bills Backe som visar att bostadshuset på järnvägens västra sida också var en del av stationsområdet med byggnaden i i samma arkitektur som övrig stationsbyggnader. Foto från ca 1929, järnvägmuseet.

Vid stationsområdet möter det moderna Upplands Väsby med en större skala och en välkänd stadssiluett. På denna sida av järnvägen söder om Henriksborg är miljön generellt mer tålig, även för en större skala.

Stjärnhusen

Beskrivning

Stjärnhusen vid Hagvägen ligger på den del av Runbys marker som exploaterades för villabebyggelse under 1920-talet. Husen har tillkommit i två etapper: De södra är ritade av arkitekt Nils Rasing 1952, medan de norra uppfördes under 1960-talet, ritade av arkitekt Nils Lindroth 1963. 1950-talets stjärnhus är uppförda av Gränges-Weda. Lägenheterna var tänkta som tjänstebostäder för arbetarna på Svenska Metallverken i Grängesberg. 1950-talets stjärnhus är putsade i relativt kraftiga färger med vita dörr- och fönsteromfattningar och har flacka sadeltak.

I Beskrivning till förslag till stadsplan 1952 skriver man att man ursprungligen planerat bebyggelse av stram karaktär. Under arbetets gång hade hyreshusgruppen efter önskemål, som framförts av kommunen och en av markägarna utformats som stjärnhus. *”Motivet har varit att undvika en ”baksida” åt öster och att söka mildra skillnaden i skala mellan hyreshusen och övrig bebyggelse.”*

Väsbyhem byggde i början av 60-talet något enklare stjärnhus längre upp längs Hagvägen. 1960-talets hus uppfördes av Stiftelsen Väsbyhem. Dessa har plattade tak och en gråare färgskala, typisk för 1960-talet. De har en något enklare utformning i förhållande till 1950-talshusen.

Värdering

Stjärnhusen är ett exempel på den omsorg som ägnades bostäder som uppfördes för de anställda inom industrin kring 1900-talets mitt. Stjärnhusformen är typisk för 1940-talets och särskilt 1950-talets bebyggelse. De vittnar även om tidens krav på lägenheter med likvärdiga luft- och ljusförhållanden genom sin form och genom sin väl valda placering på en höjd i landskapet, omgivna av parkmiljö i form av det äldre kulturlandskapet. Stjärnhusen har också en relativ småskalighet och har enligt planbeskrivningen också medvetet anpassats till omgivande småskalig bebyggelse. 1960-talets hus har en något större skala och visar också på en högre grad av standardisering som kännetecknar byggandet vid den tiden.

Bebyggelsen har på en lokal nivå ett högt kulturhistoriskt värde både genom att de är en del av berättelsen om industriverksamheternas utveckling med tillhörande bostäder kring mitten av 1900-talet samt att de är fina exempel på

folkhemmets och det tidiga 1960-talets arkitektur. I Upplands Väsby är de ett av flera större sammanhängande områden från olika tider under 1900-talet som givits en tydlig samordnad arkitektonisk utformning.

Stjärnhusen har ett högt kulturhistoriskt värde på en lokal nivå bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt vad som avses i 8 kap 13 § i plan- och bygglagen.

Lagrum och befintliga ställningstaganden

Stjärnhusen är utpekade i kommunens kulturmiljöprogram som en *närmiljö*, ett område som särskilt ingående belyser viktiga delar av kommunens historia.

Plan- och bygglagen 2 kap § 6 innebär bland annat att planläggning av bebyggelse och byggnadsverk ska ske på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

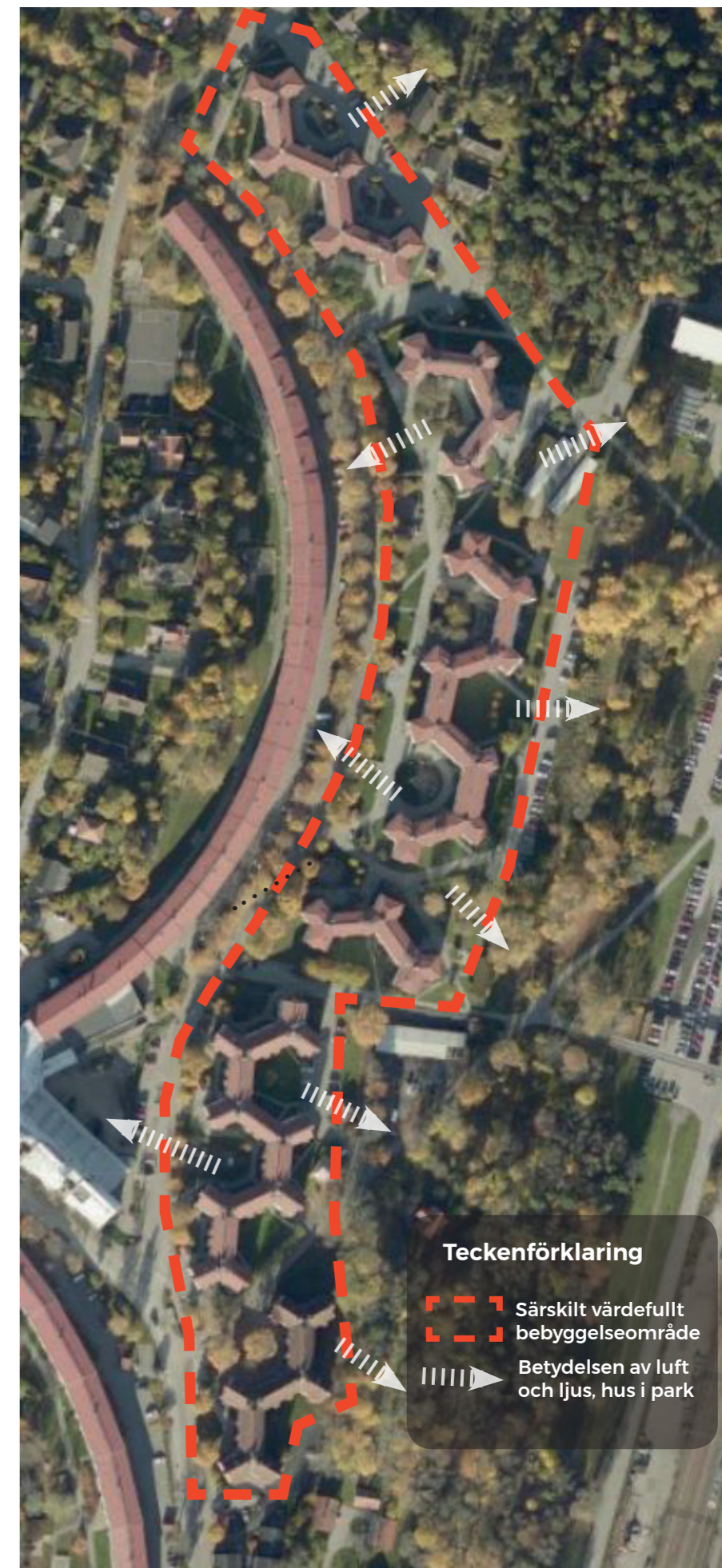
Karaktärer att värna

- Stjärnhusen - byggnadernas volym och karaktär
- Bebyggelsens karaktär av hus i park där lägenheterna möjlighet till ljusinsläpp
- Skalan i miljön och närmast omgivande park av naturkaraktär

Känslighet och potential

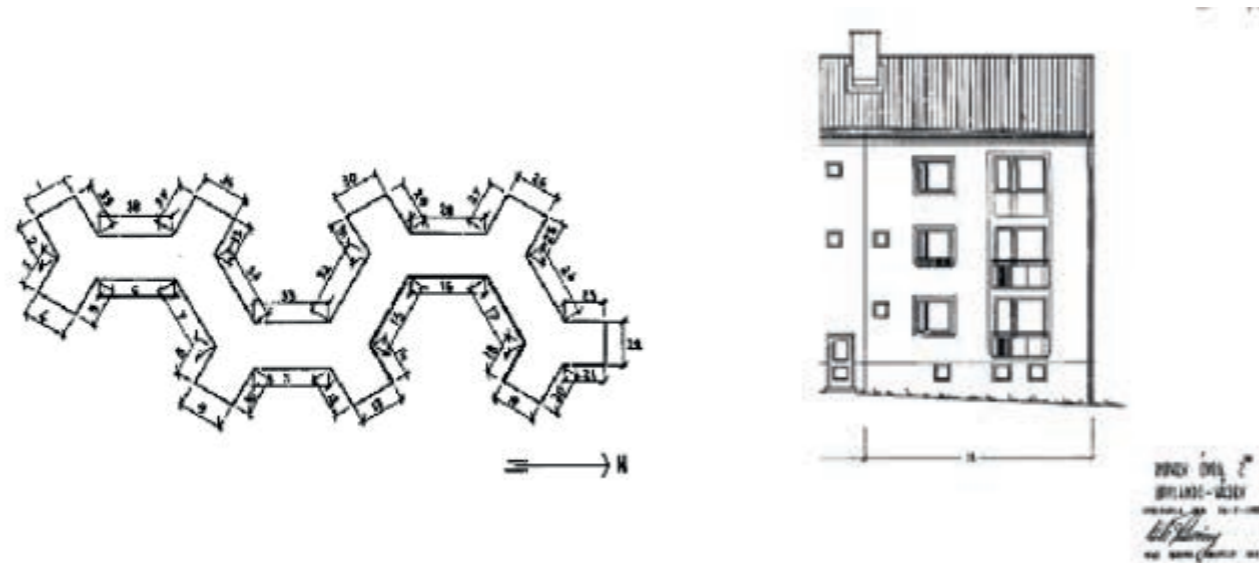
Bebyggelsen är känslig för komplettering nära stjärnhusen om den innebär att ljusinsläpp och upplevelsen av arkitekturen som hus i part tillintetgörs eller försämras. Den är också känslig för nybebyggelse i byggnadernas omedelbara närhet som görs i en så stor skala att byggnaderna som är varsamt inplacerad i naturmarken blir svåra att avläsa eller att den nya bebyggelsen helt dominerar. Bebyggelsen är känslig för att ingrepp i den närliggande parkmiljön som tar bort dess naturkaraktär.

Potential finns till komplettering i närområdet om ny bebyggelse, i sin placering och skala tar hänsyn till stjärnhusen med ovan beskrivna karaktärer.

Stjärnhusen från 1950-talet sedda från Bills backe.

Utsnitt ur ritning Stjärnhus B. Stjärnhusen började byggas 1952 av bolaget Gränges-Weda efter ritningar av arkitekt Nils Rasing som då var stadsarkitekt i Upplands Väsby.

Ställverksbyggnaden

Beskrivning

Byggnaden är en så kallad tertiärstation, sannolikt uppförd efter typritning, då mycket snarlika byggnader finns. exempelvis i Tureberg. De första tertiärstationerna var enkla och byggdes i trä men senare kom tegel att bli det vanliga materialet. Upplands Väsby's ställverksbyggnad är uppförd ca 1940. Arkitekt var Gunnar Marklund på uppdrag av kungliga Vattenfallsstyrelsen. Byggnaden är utförd i rött tegel och har ett brant sadeltak täckt med enkupigt tegel och utkragad takfotlist som ger ett speciellt något utsvängt takfall.

Värdering

Byggnaden är relativt enkel till sin utformning, men har genom sina proportioner och genom sitt takfall ett karakteristiskt och för tiden en något ovanlig utformning. Dess för tiden ålderdomliga karaktär tyder på att den utförts enligt en typritning från före 1940. Den är arkitektoniskt ett fint exempel av på byggnad med traditionella drag, samtidigt som den som teknikbyggnad berättar om energiförsörjning och teknikutveckling under 1900-talets första hälft.

Byggnaden bedöms utgöra en särskilt värdefull byggnad enligt vad som avses i 8 kap 13 § i plan- och bygglagen.

Lagrum och befintliga ställningstaganden

Byggnaden har skydd i detaljplan antagen år 1993.

Byggnaden är i planen betecknad som *värdefull byggnad, q - inga tillbyggnader, inga exteriöra förändringar*

Karaktärer att värna

- Byggnadens i stort sett välbevarade karaktär med bevarade originaldetaljer.

Känslighet och potential

Byggnaden är känslig för åtgärder som förvanskar dess karaktär. Det finns potential att nyttja byggnaden för olika ändamål så länge ombyggnad görs varsamt och enligt vad som anges i planbestämmelserna.

Byggnaden bedöms vara relativt tålig för tillägg i dess närmiljö.

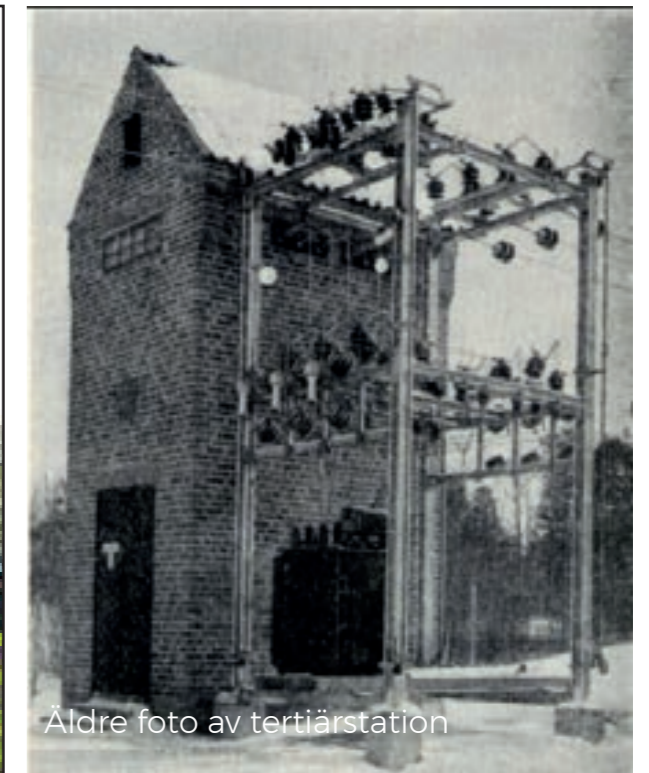

Ställverksbyggnaden sedd från Ladbrovågen

Vid bygdevågen - Bagarbyvågen i Tureberg i Sollentuna finns en nrmst identisk station som ska vara från 1936. Ur Sollentunajournalen på webben nr 6.2007

Äldre foto av tertirstation

Ställverksbyggnaden sedd från promenadstråket utmed ån. Byggnaden utgör ett karaktäristiskt inslag i landskapsbilden.

AB Vägförbättringars bebyggelse

Beskrivning

Söder om Ladbrovägen och Edsvägen ligger Njursta industriområde som byggts ut från 1950-talet och framåt. Närmast järnvägen ligger Runby 1:9, som bebyggdes på 1950-talet av företaget AB Vägförbättringar. Bebyggelsen består idag av två tegelbyggnader, medan resten av bebyggelsen med bland annat skjul i plåt nyligen rivits. Anläggningen ritades av Gösta Lönnborg på ingenjörsfirman Jakobsson & Widmark. Ritningen och den tekniska beskrivningen visar en utformning lika de verkstadshus som står där idag. Vissa dekorativa detaljer skiljer sig något från ritningarna. (En detaljerad beskrivning av bebyggelsen inom Nedra Runby 1:9 ges i kulturmiljöutredningen från 2016).

Portvaktsbyggnad i rött tegel från 1950-tal (1) Enkel men omsorgsfull arkitektur med fina detaljer som är välbevarade. Byggnaden är indelad i två byggnadsdelar, en tvåvåningsdel som inrymmer bostad på övervåningen och en lägre byggnadsdel i en våning för personalutrymmen och kontor. Fönstren är grönmålade träfönster i originalutförande. Entrédörr mot norr och entrépartier i original, övriga dörrar är bytta. Flera bevarade karaktäristiska detaljer från tidigt 1950-tal.

Verkstadshus i rött tegel med monteringshall från 1950-tal (2) Byggnaden är uppdelad i två delar, en verkstadsbyggnad i två våningar samt en stor öppen monteringshall byggd mot södra sidan av verkstadshuset. Liksom portvaktsbyggnaden verkstadshuset typiskt för sin tid med välbevarad karaktär och bevarade originaldetaljer och enkla men fina tegelutsmäckningar. Skorsten av tegel. Fönster av trä, delvis original. (I söder låg tidigare en senare utförd tillbyggnad i stålkonstruktion och plåt som idag är riven)

Värmeförråd i rött tegel (3) och kallförråd med fasader av galvaniserad stålplåt från 1950-tal (4) Denna bebyggelse och bebyggelse i södra delen av fastigheten Runby 1:9 har rivits under våren 2019.

Väster om Nedra Runby 1:9 ligger, på Mälurvägens norra sida, mindre industrifastigheter med bland annat Väsby Däck och andra blandade verksamheter. Området söder om Mälurvägen har en mera storskalig karaktär och rymmer till stor del Scantias verksamhet. Området präglas också av Mälurvägen som går på bro över järnvägen.

Värdering

En karaktärisering och värdering har gjorts av Bjerking på uppdrag av kommunen 2016. Enligt Bjerking utredning har bebyggelsen arkitekturhistoriskt värde, byggnadsteknikhistoriskt värde och ett lokalthistoriskt värde, då de vittnar om en tid då samhället snabbt utvecklades till en förortskommun i den växande Stor-Stockholmsregionen. 1950-talet markerar början på en storskalig tillväxt- och utbyggnadsfas. AB Vägförbättringar verkade inom vägbyggnadssektorn, som var viktig i utbyggnaden av det moderna Upplands Väsby.

Byggnaderna är i någon mån om- och tillbyggda men

bevarar till största delen sin ursprungliga karaktär av en omsorgsfullt utformad bebyggelse med en folkhemsprägel. Detta gör att de på ett tydligt sätt berättar om en viktig tid i Upplands Väsby moderna utveckling. Tegelbyggnaderna inom Nedra Runby 1:9 har dessutom givits en hög arkitektonisk kvalitet, som senare blir ovanlig när det gäller denna typ av byggrelaterad bebyggelse.

Då övrig bebyggelse inom Runby 1:9 är riven bedöms det kulturhistoriska värdet främst ligga i de enskilda byggnaderna.

Övrig industribebyggelse utmed Mälurvägen har en utformning av vanlig typ för industri och verksamhetsbebyggelse från 1960-talet och framåt. Denna bebyggelse bedöms ha ett

lägre kulturhistoriskt värde. Området berättar dock om industriutbyggnaden från 1960-tal och framåt och Skanskas etablering i området. Utanför fastigheten Nedra Runby 1:9 är det Väsby Däcks byggnad den enda byggnad som vittnar om den utbyggnad som skedde under 1950-tal och tidigt 1960-tal. Denna byggnad är dock förändrad sedan byggnadstiden.

Portvaktshuset och verkstadsbyggnaden med monteringshall från 1950-talet bedöms utgöra särskilt värdefulla byggnader enligt vad som avses i 8 kap 13 § i plan- och bygglagen.

Befintliga ställningstaganden

Bebyggelsen är inte sedan tidigare utpekad av kommunen och har inga skyddsbestämmelser i plan.

Karaktärer att värna

- Portvaksbyggnaden och verkstadsbyggnaden med monteringshall från 1950-tal – byggnadernas karaktär- skala, volym, material originaldetaljer.
- Industriell folkhemskaraktär – en enkel industri och verksamhetskaraktär

Känslighet och potential

Bebyggelsen är känslig för Åtgärder som innebär att kulturhistoriskt värdefulla byggnader rivs eller förvanskas.

Byggnaden bedöms vara relativt tålig för tillägg i dess närmiljö. Det bedöms finnas potential till tillägg med ny bebyggelse i området. Genom bevarande av de två tegelbyggnaderna, kan dessa ge ett mervärde vid en utveckling av området.

Vid en utveckling kan den befintliga bebyggelsen med fördel utgöra en inspirationskälla.

Portvaksbyggnaden från 1950-tal.

Kallskjulen i plåt har rivits under våren 2019.

AB vägförbättringars bebyggelse sedd från promenadstråket ut med ån. Delar av bebyggelsen är numera riven.

Välkommen till Upplevelsestråket

Upplev Väsby på nära håll med Upplevelsestråket!

Promenera eller cykla mellan Edssjön, Oxundasjön, Fysingen och Norrviken – utmed de gamla vattenfärderna mellan Saltsjön och Mälaren. Längs stråket väntar många naturupplevelser, en unik biologisk mångfald samt kulturhistoriska miljöer från brons- och järnålder.

Upplevelsestråket är ett samarbetsprojekt mellan Upplands Väsby kommun, markägarna och föreningslivet.

Mer information finns på www.upplandsvasby.se eller i Informationscentrum.

Stråket är indelat i tolv etapper. Total längd 37 kilometer.

Västbyn 2,9 km

Rutby 3,2 km

Ed 3,8 km

Älvunda 6,2 km

Smedby 2,2 km

Johannesdal 2,2 km

Stora Väsby 7,2 km

Hammarby 2,7 km

Frestadalen 1,7 km

Sanda Ångar 1,1 km

Bollstans Strand 4,0 km

Grimsta 2,3 km

Sträckor under planering

Sträckor under planering

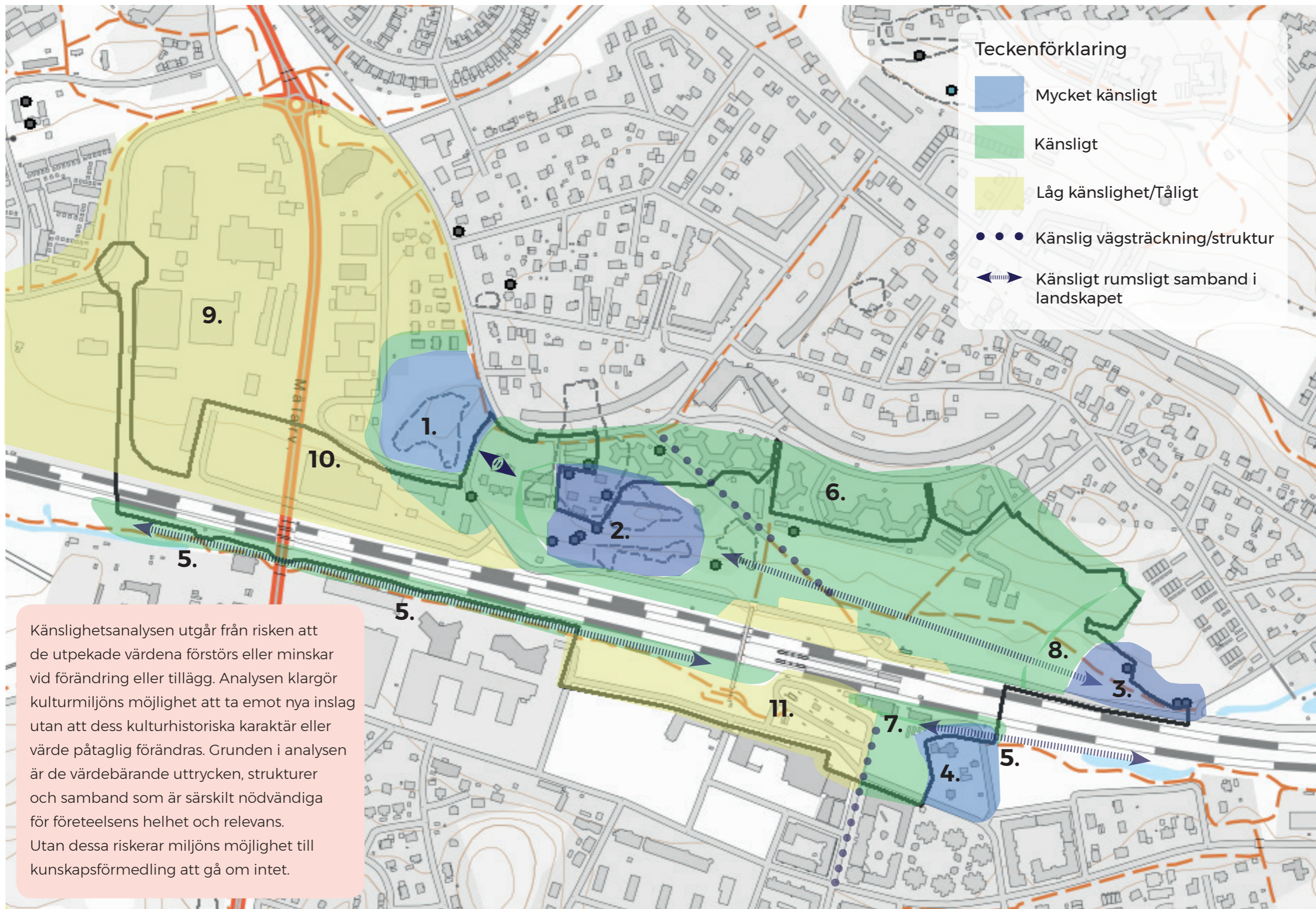
08-590 970 00 www.upplandsvasby.se

Upplevelsestråket går genom det utredda området.

5

Känslighet och potential

KÄNSLIGHET & TÅLIGHET

Bedömning av känslighet - tålighet

Mycket känsligt

1. Zamores kulle med gravfält är mycket känslig för ingrepp då den utgör en lagskyddad fornlämning och är en tydlig del av fornlämningsmiljön i Runby. Området bedöms även vara känsligt för storskalig bebyggelse nära kullen och ingrepp i markområde i fornlämningens omedelbara närhet.
2. Nedra Runbys gårdsmiljö med omgivande fornlämningar är mycket känslig för ingrepp i miljön eller förändringar som innebär att delar av gårdsbebyggelsen försvinner samt exploatering nära gårdsmiljön som påverkar gårdsmiljöns närmaste landskapliga sammanhang negativt. Söder om grindarna är miljön något mindre känslig och här bedöms viss komplettering vara möjlig om anpassning gör till gårdsmiljöns karaktär.
3. Ladbrostenen och den intilliggande stenen med runslinga i omgivande kulturlandskap är mycket känsliga för exploatering av det närmast omgivande landskapet. Stenens läge och landskapliga kontakt med dalgången och ån är mycket känslig liksom dess närmaste omgivning av hagmarkskaraktär.
4. Området kring Henriksborg är mycket känsligt för förändringar som innebär att miljön förlorar sammanhanget mot ån samt för exploatering som innebär en alltför stor skala i nära anslutning till miljön. Miljön är mycket känslig för nya inslag inom miljön som bryter mot dess tidspräglade karaktär.

Känsligt

5. Årummet är känsligt för åtgärder som försvårar läsbarheten av ån och som innebär en förändring av ån i de delar där dess strand upplevs som en naturstrand.
6. Stjärnhusen är känsliga för ny bebyggelse som innebär att karaktären av hus i park med ljus och luft försvinner. Med andra ord känslighet för ny bebyggelse som läggs alltför nära, inte släpper igenom ljus eller bryter mot stjärnhusens skala.

7. Stationsområdet är känsligt för åtgärder som försvårar läsbarheten av att detta är platsen för stationen, men bedöms i övrigt vara relativt tåligt för nya inslag, utom i nära anslutning till Henriksborgsområdet, som är en mycket känslig miljö.
8. Runby hage med grönområdet, som bidrar till att ge Nedra Runby ett landskapligt sammanhang samt bidrar till läsbarheten av dalgången, är känsligt exploatering som gör att läsbarheten av dalgången försvåras och att hagmarkskaraktären nära ladbrostenen och kring Nedra Runbys gårdsmiljö försvinner.

Låg känslighet/Tåligt

9. Industrilandskapet söder om Mälarvägen.
10. Industrilandskapet norr om Mälarvägen utom tegelbebyggelsen inom Runby 1:9. Området närmast Zamores kulle kan också vara känsligt för en storskalig bebyggelse som "stänger in" kullen.
11. Området väster om järnvägen söder om stationsområdet där ån är kulverterad har en lägre känslighet och är tåligt för nya tillskott då miljön präglas av en storskalig bebyggelse och delar av området består av nybyggnadsprojekt.

Dalgången bör även fortsatt vara läsbar i landskapet, men bedöms samtidigt inom det tätbebyggda området vara tålig för tillägg så länge hänsyn tas till platsens kulturvärden och att dalgången ska gå att uppleva i landskapet.

Känsliga rumsliga samband

Möjligheten att uppleva fornlämningar, kulturlandskap och gårdsmiljö i ett landskapssammanhang finns inom Runby. Detta rumsliga samband är känsligt för åtgärder som gör att sambandet byts. (Pilen i kartan anger inte en exakt placering, utan sambandet finns i landskapet generellt)

Väsbyån med promenaden utmed ån är känsligt för förändringar som gör årummet otydligt som struktur i dalgången. Gäller de delar där ån är tydlig; söder om bussterminalen samt norr om Centralvägen.

Känsliga vägsträckningar/strukturer

Vägsträckningar som är av betydelse för att förstå landskapet bedöms vara känsliga för åtgärder som bryter eller uttraderar dessa strukturer. Detta gäller främst Bills backe och Centralvägen. Bills backe motsvarar på ett ungefär en struktur med lång kontinuitet som har stor betydelse för att förstå tidigare sammanhang i landskapet. Den bedöms därmed vara mycket känslig för förändringar som innebär att denna struktur försvinner.

Centralvägen utgår från stationen och utgör en del av planen för Väsby Villastad från 1910. Då Centralvägen utgjorde en huvudstruktur i det äldsta Väsby, med stationen i fonden är den känslig för förändringar som ändrar denna struktur och kopplingen till stationen.

Metod för känslighetsbedömning

Bedömningen av känsligheten grundar sig på Riksantikvarieämbetets pågående arbete med bedömning av känslighet. En utgångspunkt är att en miljö som är präglad av en karaktärsskapande verksamhet, generellt sett är mer känslig för förändring än en miljö som präglats av flera olika verksamheter.

Känsligheten av ett landskap beror med andra ord på graden av enhetlighet i den kulturhistoriska berättelsen som en miljö besitter. Ett ålderdomligt jordbrukslandskap eller en enhetlig herrgårdsmiljö har således en högre känslighet än en brokig stadsmiljö där stadsbilden rymmer inslag från många olika tider och verksamheter.

Kulturhistoriskt värde och känslighet är därmed inte samma sak - en miljö med ett mycket högt värde kan således ha en lägre känslighet, medan en miljö som har ett lägre kulturhistoriskt värde ibland kan vara mycket känslig.

Upplands Väsby är som de flesta orter präglad av en rad olika verksamheter, utbyggnadsfaser och arkitektur från olika tider. I en sådan miljö består stadsbilden av många olika karaktärsskapande delar och nya inslag har alltid varit en del av samhällets utveckling. Inom samhället som helhet finns

dock mindre områden, som berättar om en viss avgränsad verksamhet eller tidskontext. Det gör sådana miljöer känsliga för nya inslag som försvårar läsbarheten av miljön eller förändrar dess karaktär. Detta gäller exempelvis gårdsmiljön vid Nedra Runby och Runbys fornlämningsmiljöer.

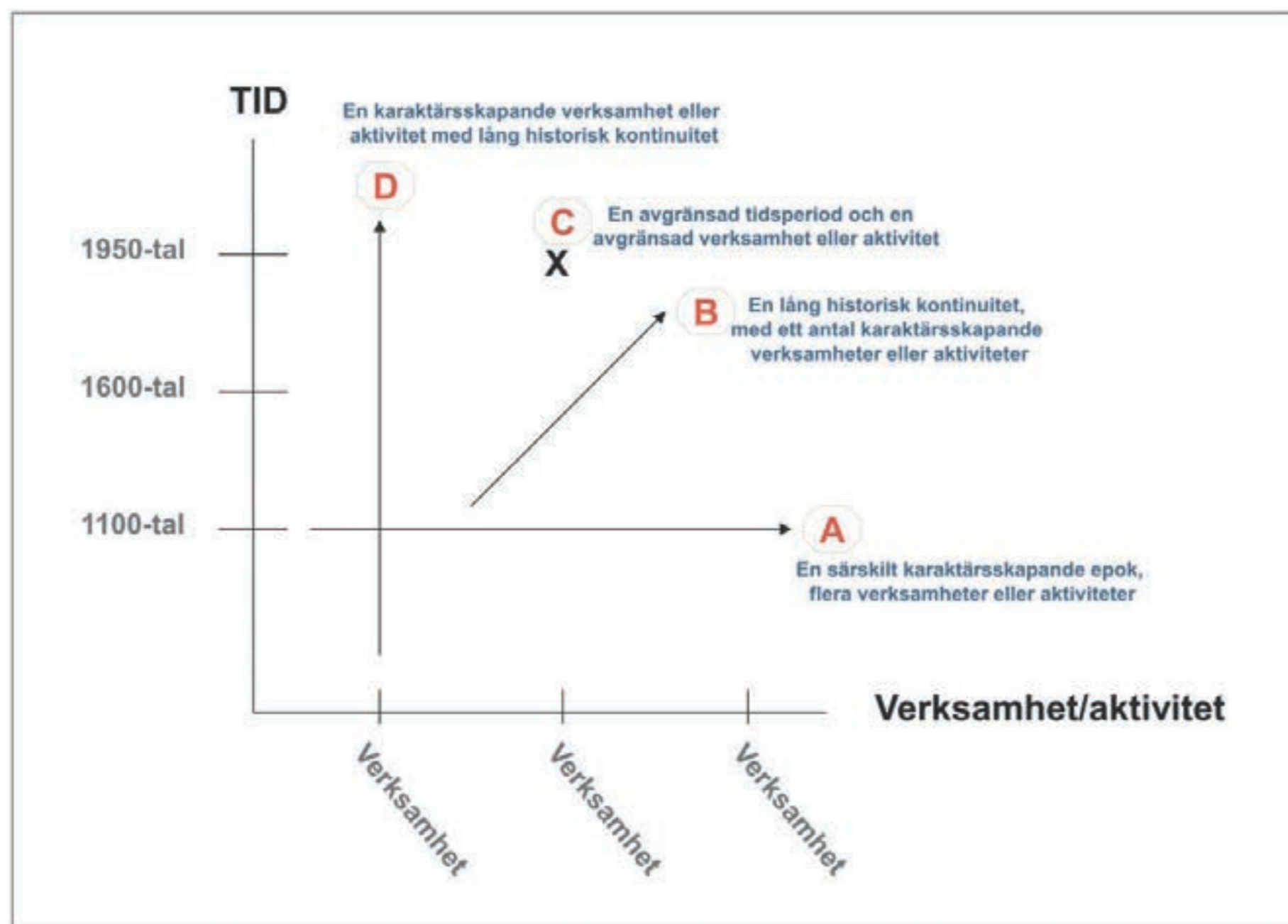
En miljö som representerar en berättelse där läsbarheten sedan

tidigare är försvagad kan också vara känslig, då en förändring av miljön kan innebära att läsbarheten av detta kulturhistoriska sammanhang helt försvinner.

Det gäller exempelvis Upplands Väsby centrala industrimiljöer där stora delar rivits under senare år vilket försvårat förståelsen av Väsby framväxt och Väsby villastad.

Bevarande och utveckling

Bevarande och utveckling står inte i motsats till varandra. Beroende på hur utvecklingen görs kan kulturmiljövärden bidra till utvecklingen och utgöra en resurs. Utveckling kan också i vissa fall stärka en plats kulturmiljövärden exempelvis genom underhåll eller genom tillskapande av tidigare brutna samband.

Figur ur Riksantikvarieämbetets handbok för riksintressen som visar att kulturmiljöer kan ha präglats på olika sätt under olika tidsperioder och utvecklingsförlopp samt av olika verksamheter eller aktiviteter. En miljö präglad av en karaktärsskapande verksamhet med lång kontinuitet (A) eller en avgränsad tidsperiod och en avgränsad verksamhet har generellt en högre känslighet.

6

Referenser

Källor

Ahlqvist, Lars-Göran, Lönnqvist, Lena, Upplands Väsby kommun, *Så byggdes Väsby, En 30-årskrönika i ord och bild*, 1983.

Berger, Åsa. 2013. *Gravar vid Nedra Runby. Arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte av fornlämningarna Ed 47:1, 206-209 och 211. Arkeologikonsult rapport 2013:2669*

Bjerking, Evelina Regenius Jouper och Johan Dellbeck, *Nedra Runby 1:9, Kulturmiljöutredning*, 2016-03-18.

Bjerking, Regenius Jouper, Evelina och Dellbeck, Johan. *Nedra Runby 1:9, Kulturmiljöutredning*, 2016-03-18.

Björklund, Samuel. 2011. *Runby hage. Nedra Runby 1:23 och 1:58, Eds socken, Upplands Väsby kommun, Stockholms län. Särskild arkeologisk utredning, etapp 1 och 2. Arkeologikonsult, rapport 2011:2528.*

Jönsson, Amanda. 2018. *Nedra Runby. Arkeologisk utredning etapp 2 inom fastigheten Nedra Runby 1:23, Upplands Väsby kommun, Stockholms län, Uppland. Arkeologikonsult, rapport 2018:3137.*

Statens Vattenfallsverk under fyra decennier 1948.

Sundström, Lisa. 2009. *Upplands Väsby stationshus, Bebyggelseantikvarisk utredning av stationshusen vid Upplands Väsby station, Nedra Runby 4:2, Ed socken, Upplands Väsby kommun, Uppland, Stockholms Läns museum, rapport 2009:25.*

Statens Vattenfallsverk under fyra decennier 1948. Stockholms läns museum, Upplands Väsby kommun, *Upplands-vasby kulturhistoriska miljöer*, text: Peter Bratt, Marianne Carlsson, Karl Johan Eklund, Cecilia Hedenblad, Kerstin Riessen, 1988.

Stockholms läns museum, *Upplands Väsby stationshus, Bebyggelseantikvarisk utredning av stationshusen vid Upplands Väsby station, Nedra Runby 4:2, Ed socken, Upplands Väsby kommun, Uppland, Lisa Sundström, Rapport 2009:25*

Tyréns, Cecilia Pantzar och Anne Philipson Jancke, *Väsby entré, Kulturmiljöutredning och konsekvensbedömning*. 2014-03-14.

Digitala källor

<http://www.stiglundin.se/jarnvag/18116900/nsb/linje/upplvasby.htm>

<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2068&artikel=803084> (artikel om Zamore)

<http://www.stiglundin.se/jarnvag/18116900/nsb/linje/upplvasby.htm>

<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2068&artikel=803084> (artikel om Zamore)

Kontakt

Charlotte Hedenström, bebyggelseantikvarie
charlotte.hedenstrom@wspgroup.com
T 010-722 89 90

Tove Stjärna, arkeolog
tove.stjarna@wsp.com
T 010-721 07 66

Kulturmiljögruppen
WSP Sverige AB
Arenavägen 7
121 88 Stockholm-Globen
T 010-722 50 00

WSP är ett av världens ledande analys- och teknikkonsultföretag. Kulturmiljökompetensen på WSP är bred, våra medarbetare finns över hela landet och har starka kompetenser som byggnadsantikvarier, arkitekturhistoriker, konstvetare, kulturgeografer, arkeologer och samhällsplanerare. Tillsammans ser vi till att WSP kan försörja myndigheter, allmänheten, företag, exploatörer och privatpersoner med tydliga underlag och utredningar, efter de senaste rönen inom kulturmiljöfältet.

www.wsp.com